

Osmanlı'da Kadınların Memuriyette İstihdamı Meselesi Ve Sicill-i Ahvâlde Kayıtlı Memurelerin Resmî Hâl Tercümeleri

The Issue Of Women's Employment In State Service In The Ottoman Empire And Women In The Sicill-i Ahval Records

Yunus ÖZGER*

Özet

Osmanlı'da kadın ve kadının eğitimi konusu, modernleşme sürecinin en önemli alanlarından biri olarak kabul edilir. Tanzimat'la birlikte toplumdaki statüsü değişmeye başlayan Osmanlı kadını, ilk olarak eğitim olanaklarından eşitçe yararlanma hakkını elde etti. Kızlar için açılan ilkokul ve ortaokuldan sonra bu okullara bayan öğretmen yetiştirmek amacıyla Kız Öğretmen Okulu açıldı. Başlangıçta bazı tereddütler yaşanmış olsa da bir süre sonra okul, ilk mezunlarını verdi ve bu mezunlar bayan öğretmen olarak eğitim ordusuna dâhil oldu. Kadınlar sadece eğitim alanında değil aynı zamanda sağlık alanında da görülmeye başlandı. Kamuoyunun belirlenmesinde etkin rol alan gazete, dergi ve diğer basın organlarında kadın konusu daha fazla yer bulmaya başladı. Bazı dergiler sadece kadının sorunlarıyla ilgili yayın yaptı. Böylece kadının problemi, yine kadınlar tarafından ele alındı.

Meşrutiyet döneminde memurlarla ilgili önemli düzenlemelere gidildi. Bu bağlamda 1879 yılında Sicill-i Ahvâl İdaresi kuruldu ve memurların sicil kayıtları burada tutulmaya başlandı. Bürokratik yapının tespitine imkân veren Sicill-i Ahvâl Defterleri, kadın memurların nicelik ve niteliğini de ortaya çıkarmayı sağladı. Şimdilik tespit edilen otuz altı memurenin doğum yerleri, eğitim durumları, görev yaptığı kurum ve şehirler, aldıkları maaş durumu, defterlere dayanılarak ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Bürokrasisi, Kadın Memurlar, Sicill-i Ahval Defterleri, Kadın Öğretmenler

Abstract

Women and education of women are considered among important subjects of modernization process in the Ottoman Empire. Along with the Tanzimat, the status of the Ottoman women began to change and they got the right of benefitting equally from state education. After opening of elementary and secondary schools for girls, Teaching School for Girls was opened to train women teachers for these schools. Although there were some doubts at the beginning, after a while the school gave its first graduates and these teachers joined the education system. Women did not only appear in education but also in healthcare system. Discussion on women began to take part more often in newspapers, journals and other press organs which played an important role in the determination of

* Yrd .Doç. Dr., Bozok Üniversitesi- Yozgat

public opinion. Some journals solely made publication on women's problems. Thus women's problems were expressed by women.

During the Meşrutiyet period significant amendments were made concerning civil servants. In this context, the Sicill-i Ahval İdaresi (Personal Records Department) was established and the records of civil servants were kept in this department. The Sicill-i Ahval Records made it possible to understand bureaucratic structure and it also helped to expose the quantity and quality of women civil servants. In this article, thirty-six women who were detected in these records are evaluated according to their birthplace, educational level, work place and city of service and salary.

Keywords: Ottoman Bureaucracy, Women Civil Servants, Sicill-i Ahval Records, Women Teachers.

Giriş

Osmanlı toplumunda kadının yeri konusu, sosyal tabakalaşma, geleneksel anlayış ve klasik dönem Türk aile yapısı ile doğrudan ilgili bir alandır. Söz konusu klasik dönemde, nüfusun büyük bir kısmı kırsalda köy ve köy altı yerleşim alanlarında geniş aileler halinde hayatlarını sürdürüyorlardı. Kadının içtimai hayattaki pozisyonu da bu yapı içinde şekillenmek zorundaydı. Erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü bu yapıda, aile bireylerinin geçimini sağlama görevi, hanenin reisi sıfatını taşıyan babaya aitti. Para kazanma yükümlülüğü olmayan anne, ev işleriyle ve çocuklarıyla meşgul olurdu.

Kadının memuriyetlerde istihdamı meselesi, Osmanlı toplum yapısıyla doğrudan ilintili olarak değerlendirilmek zorundadır. Toplumda kadın algısı, onların Tanzimat'a kadar memur olarak görev almalarına fırsat tanımamıştı. Söz konusu bu algı, bir yandan kadının memuriyetine karşı gelirken, diğer taraftan kadının kırsalda tarlada, şehirde ise küçük iş kollarında çalışıp kazanmasını normal karşılamaktaydı.

Kadınların memuriyette görev almaları ancak son dönemde mümkün olabilmişse de Osmanlı kadınının asırlardan beri vakıf kurucusu ve mütevellisi olması, herhangi bir itiraza uğramamıştı. Padişah ya da üst düzey bürokrat¹ eş ya da kızları haricinde Anadolu'nun küçük iş şehirlerinde de kadın vakıf yöneticilerine rastlanması dikkate değer bir durumdu².

XIX. Yüzyılın son çeyreğine kadar memur olarak devlet hizmetinde görev almayan Osmanlı kadını, kendisine kalan gayrimenkulü kiraya vererek, satarak, elde ettiği parayı diğer alanlarda kullanmakta ve ekonomik hayata katkı sağlayabilmekteydi. Özellikle ticari yönü ağır basan Bursa, Kayseri gibi şehirlerde ev dışında dükkân, bahçe, çiftlik ve imalathane sahibi kadınlara rastlanmaktaydı³. Bundan başka 1844 yılında gerçekleştirilen temettüat sayımlarında kadın hane reislerine de tesadüf edilebilmekteydi⁴.

Bu araştırmada meselenin iyice anlaşılması için öncelikle Tanzimat döneminde kadının eğitimine yönelik faaliyetlerden kısaca söz edilecek, akabinde kadınların memuriyette

¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan 26.000 vakfiyenin 2.309'u hatun vakıflarıdır. Bkz. Yasemin Tümer Erdem, Halime Yiğit, *Bacıyan-ı Rüm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları İstanbul 2010, s.73.

² Örneğin Bayburt şehrinde Hacı Ali Ağa vakfının 1861-1865 yılları arasında mutasarrıf ve mütevellilik vazifesi, Nesime, Esmâ ve Vesile adlı üç kadın tarafından yürütülmüştür. Bkz. Yunus Özger, *XIX. Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, İstanbul 2008, s.367.

³ Sibel Dulum, "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Danışman Cezmi Karasu, Eskişehir 2006, s.56.

⁴ Bayburt temettüat defterlerine göre 1845 yılında Cebre Köyü'ndeki on sekiz numaralı hanenin reisi Münire adında bir kadını ve deftere "Abdi'nin zevcesi Münire'nin temettuatı" şeklinde yazılmıştı. Özger, *XIX. Yüzyıl Bayburt*, s.358.

istihdamı hususu ele alınacak ve ardından da memurelerin resmî hâl tercemelerine yer verilecektir.

A- KADINLARIN EĞİTİMİNE YÖNELİK FAALİYETLER

Osmanlı toplumunda Tanzimat öncesinde kız çocukların gidebileceği yegâne eğitim kurumu sıbyan mektepleri olup, hemen her mahallede bir tane bulunduğundan bu mektepler halk arasında “Mahalle Mektebi” olarak anılırdı⁵. Beş-altı yaşlarındaki kız ve erkek çocukların devam ettiği bu mektepler ayrı ayrı açılmış olabilecekleri gibi, her iki cinsin birlikte devam ettikleri sıbyan mektepleri de bulunurdu. Dönemim sosyo-kültürel yapısı icabı öğretmenleri erkek olan bu mekteplere, kız çocuklarının belirli yaştan sonra devam etmesi uygun görülmezdi. Ekonomik durumu iyi olan aile kızları, “muallim-i mahsus” diye tabir edilen özel öğretmenlerden ders alarak eğitimlerini artırabilme şansına sahipti, ancak genel olarak bu dönemde kızların eğitimi sıbyan mektepleri ile sınırlı kalmaktaydı⁶. Sıbyan mektebi sonrasında genelde kız çocukları, annesinin dizi dibinde sadık, itaatli, namuslu, ev işlerini bilen bir eş ve çocuklarına iyi bir anne olmak üzere yetiştirilirdi⁷.

Siyasî, idarî, askerî ve malî sahalar başta olmak üzere birçok alanda yaşanan zihniyet dönüşümünün miladı olarak görülen Tanzimat döneminde, kadının sosyal statüsünde de bir takım değişime yol açacak düzenlemelere gidildi. Oluşabilecek tepkilerden korkulması nedeniyle, yenilerinin yanında eskilerin de muhafaza edilmek zorunda kalınması, bazı alanlarda ikili sistem meydana getirmişse de Tanzimat, Türk modernleşmesinin en önemli dönüm noktası olmuştur.

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’nda kadının eğitimi konusuna doğrudan değinilmemekle beraber, yapılması planlanan ya da gerçekleştirilen reformlar sayesinde, Osmanlı Batılılaşmasının en problemlili alanı olarak kabul edilen “kadın”ın eğitim imkânlarından faydalanmasının yolu açılmış oldu⁸.

Bir süre sonra kadının toplumdaki yeri, edebî eserlerin de konusunu oluşturmaya başladı. Başlangıçta erkekler kanalıyla gündeme taşınan birçok husus, bundan böyle Fatma Aliye gibi kadın yazarlar aracılığıyla yani kadının sorunu yine kadınlar tarafından tartışmaya açıldı⁹. Kadın konusu, dönemin gazete ve dergilerin gündeminden de hiç düşmedi. Tanzimat döneminde çıkarılan on üçe yakın gazete ve dergiden ikisi, kadınlarla ilgili olarak yayın yapmaya başladı¹⁰. Böylece kadınlar, ilk defa basın yoluyla kendilerini ifade ve tanıtmaya imkân elde etti. Ardından da Terakki gazetesinin haftalık eki olarak hazırlanan *Terâkki-i Muhadderât*’ın 1869’da yayın hayatına girmesiyle mesele, ilk kadın dergisinde ele alınmaya başlandı¹¹.

⁵ Songül Keçeci Kurt, *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi Harem’den Mektebe*, İstanbul 2011, s.21.

⁶ Mustafa Şanal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler”, *Belleten*, c. LXVIII / 253, (Aralık 2004), Ankara 2005, s.650.

⁷ Erdem; Yiğit, *Bacıyan-ı Rûm’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, s.62.

⁸ Nevin Meriç, “Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Birkaç Kesit”, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, İstanbul 2000, s.54; Yücel Gelişi, “Education Of Women From The Ottoman Empire To Modern Turkey”, *South-East Europe Review For Labour and Social Affairs*, Volume: 4, Year: 2004, p. 122.

⁹ Firdevs Canbaz, “Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Kadın Sorunu”, *Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Danışman Laurent Mignon Ankara 2005, s.2.

¹⁰ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara 1998, s.16.

¹¹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul 1996, s.22; Arzu Şeyda, “Kadın Eğitimi Bağlamında Hanımlara Mahsûs Gazete” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 29, Erzurum 2006, s.281.

Tanzimat'ın önünü açtığı bu alan, 1876 yılında Meşrutiyetin ilanı ile başlayan Meşrutiyet döneminde daha ileri adımların atılmasını sağladı. Ahmed Rıza gibi Avrupa'yı yakından tanıyan aydınlar, kadının eğitimsizliği meselesini toplumun geri kalış nedenlerinden biri olarak ileri sürdüler ve bunu gidermek için çalışmalar yaptılar¹².

Tanzimat'ın yol açtığı bu fikrî gelişmelere rağmen kızların eğitimi konusunda ilk ciddi teşebbüs, fermanın ilanından yaklaşık yirmi yıl sonra gerçekleşti. 1859 yılına kadar sadece sıbyan mekteplerine gidebilmek için bulunan kız çocukları, bu tarihten itibaren Sultan Ahmed civarındaki Cevri Usta¹³ Mektebinin *taife-i nisaya mahsus* olarak Kız Rüştüyesine dönüştürülmesi sayesinde, eğitimlerini bir adım daha ilerletebilmek için elde ettiler. Kızların yeni okula gönderilmelerini sağlamak üzere hükümetin verdiği gazete ilanında, okuma-yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olduğu gibi, şimdiye kadar alışılmamış bir hususa vurgu yapıldı. Başlangıçta her ne kadar çocukları okutacak kadın öğretmen bulunamamış ve nakış dışındaki dersleri erkek öğretmenler tarafından verilmiş¹⁴ olsa da söz konusu kız rüştüyerleri, ileride devlet dairelerinde kadın memurların istihdamını mümkün kılabilmenin yolunu açacak olan ilk teşebbüs oldu ve diğer gelişmeler bunu takip etti.

İstihdamı mümkün kılan gelişmelerden birisi, Batılı anlamda modern genel eğitim kurumlarının oluşturulmasının başlangıcı sayılan Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilanı ile gerçekleşti. Safvet Paşa'nın Maarif Nazırlığı sırasında¹⁵ Nisan 1869'da yayımlanan nizamname, bütün devlet kurumlarını kapsayan ve Avrupa tesiriyle gerçekleştirilen reorganizasyon hareketinin bir parçası olarak kabul edildi¹⁶. Bundan böyle Osmanlı'da eğitim, bir devlet meselesi olarak kabul edildi¹⁷. Aynı nizamnamede sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu erkekler için 6-10, kızlar için 7-11 yaşları arası olarak belirlendi¹⁸.

Kız rüştüyelerinin açılması, bu okullarda görevlendirilecek kadın öğretmen ihtiyacını gündeme getirdi. Dönemin Osmanlı toplumsal yapısı, kız rüştüyelerinde kadın öğretmenlerin istihdam edilmesini zorunlu kılıyordu. Bu nedenle sorun, 1869 tarihli nizamnamede ele alınarak, kız sıbyan ve kız rüştüyelerine öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul'da bir kız öğretmen okulunun (Darülmuallimat) açılması kararlaştırıldı¹⁹ ve 26 Nisan 1870'te okul hizmete girdi²⁰. Aynı dönemde imparatorluğun büyük merkezlerinde kız rüştüyelerinin açılması

¹² İsmail Güven, "Ahmed Rıza'nın Kadın Eğitimine İlişkin Görüşleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 31/1, Ankara 1998, s.151.

¹³ Cevri Kalfa, Sultan IV. Mustafa tarafından verilen emirle öldürülmesi istenen şehzade Mahmut'un (II. Mahmut) hayatını kurtaran kadındır. Mahmut, hükümdar olduğunda Cevri Hanım'ı hazine ustası getirmiştir. Bu nedenle Cevri Usta diye bilinir. Adına açılmış okul binası, günümüzde Divanyolu Sultan Ahmed meydanı karşısında Türk Edebiyatı Vakfı binası olarak varlığını sürdürür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdem; Yiğit, *Bacıyan-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, s.72.

¹⁴ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c.III-IV, İstanbul 1977, s.457-458.

¹⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2005, s.188.

¹⁶ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1999, s.20.

¹⁷ Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/ I, Elazığ 2008, s.272.

¹⁸ Sibel Dulum, "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Danışman Cezmi Karasu, Eskişehir 2006, s.31.

¹⁹ Söz konusu nizamnamenin 68-78. maddeleri Darülmuallimat'la ilgilidir. Bkz. Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler", s.651.

²⁰ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.182.

da hızlandı²¹. Böylece Osmanlı kadınına devlet eliyle meslekî ve kültürel açıdan eğitim kapıları iyice aralanmış oldu²².

Sıbyan ve rüştiye olarak iki kısma ayrılan Darümuallimat'ta sıbyan şubesinin eğitim-öğretim süresi iki yıl, rüştiyenin üç yıl olarak belirlendi. Ders müfredatının da tespit edildiği nizamnamede okulun kadrosu, bir müdire ile yeteri kadar öğretmen, nakış ustabaşısı ve hizmetçiden oluşturuldu. Ancak henüz kadın öğretmen yetişmediğinden, okul idaresinin geçici olarak yaşlı ve edip bir erkek öğretmen tarafından yürütülmesine karar verildi. Okulda dini ilimler başlangıcı (mukaddemât-ı ulûm-ı dinîye) ve ahlak dersinden, hesap dersine, nesih ve sülûs hattından, nakış ve terzilikle ilgili derslere kadar muhtelif türden derslerin okutulması kararlaştırıldı. Yapılan sınavla seçilen 32 kız, okulun ilk öğrencileri oldu²³. Öğretmen okullarında öğrencilere 80–120 kuruş aylık burs verildi ve mezuniyetten sonra beş yıl mecburi hizmet yapmaları ön görüldü²⁴. 1873 yılında mezun edilen 17 kişi, okulun ilk mezunları olarak tarihe geçti ve İstanbul'daki altı kız rüştiyesinin ilk bayan öğretmenleri olarak göreve başladı.

Sonraki dönemlerde de ihtiyaca göre okul müfredatında ve eğitim stratejilerinde bir düzine değişikliklere gidildi. 1909 yılında kız okulları hakkında hazırlanan bir raporda diğer okulları düzene sokabilmek için öncelikle Darümuallimat'tan başlanması önerildi ve ilk olarak pedagoji derslerinin verilmesi gerekliliği üzerinde duruldu²⁵.

II. Meşrutiyetin estirdiği serbestlik havası, kadınların sosyal yaşamında da değişiklik getirdi. Hükümetin desteğiyle kadınlar, çeşitli cemiyetler kurdu ve aktif olarak görev aldı. Aynı şekilde kadının sorunlarını ele alan basın- yayın organı sayısında da büyük artış oldu²⁶.

Eylül 1914'te İstanbul'da *İnas Dârülfünûn'u* adlı yüksek öğrenim veren okul açıldı. Böylece kızlara ilk defa yüksek öğrenim hakkı tanındı. Okulun ilk öğrencileri, İstanbul Darümuallimat'ı ile Kız İdadisinin mezunları ve giriş sınavını kazanan bayanlardan oluştu. 1917'de ilk mezunlarını veren okul, 1920'den itibaren Darülfünûn'a bağlandı²⁷.

Kız çocuklarının eğitimine yönelik faaliyetler, şüphesiz sadece öğretmenlikle sınırlı kalmadı. Sanat ve mesleğe yönelik yapılanların yanı sıra sağlık alanında istihdamlarını sağlayacak çalışmalar da yapıldı. Sanata yönelik çalışmalarda özellikle Mithat Paşa'nın gayreti örnek alındı. Mithat Paşa, Tuna Valiliği sırasında kimsesiz çocuklara iş bulmak ve memleketin bir kısım küçük sanat ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sanayi mekteplerinin açılmasına ön ayak oldu. Bu bağlamda Rumeli'deki ordunun elbise ihtiyacını karşılamak için Rusçuk'ta bir fabrika kurdu ve Avrupa'ya elemanlar gönderip fabrikaya aletler getirtti. Daha sonra da fabrikada çalışmak üzere öksüz kızları toplatıp 1865 yılında Rusçuk'ta bir *Kız Sanayi Mektebi* açtırdı. Alanında örnek alınan bu uygulama, kısa süre sonra İstanbul'da da kendini gösterdi²⁸.

Mithat Paşa, Tuna Valiliğinden İstanbul'a Şura-yı Devlet reisliğine (Danıştay) atanınca, Sanayi Islâhhaneleri ile daha geniş şekilde ilgilendi ve Türk Sanayisinin çökmesini

²¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000- M.S. 2010*, Ankara 2010, s.164.

²² Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını 1839-1923*, İstanbul 1997, s.17.

²³ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.672.

²⁴ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.189.

²⁵ Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, s.84.

²⁶ Meşrutiyet döneminde kadınların faaliyetleri hakkında bkz. Vuslat Devrim Altınöz, "The Ottoman Women's Movement: Women's Press, Journals, Magazines And Newspapers From 1875 To 1923", *Miami University Department of History Yayınlanmamış Master Tezi*, Oxford, Ohio 2003; Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara 1998.

²⁷ Dulum, "Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı", s.52.

²⁸ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.686, 690.

önlemek ve onu himaye etmek için *Islah-ı Sanayi Komisyonu*'nun çalışmalarına katkıda bulundu. Bu komisyonun çalışmaları sonunda Kasım 1868'de İstanbul Sultanahmet mevkiinde, eski Kılıçhane ile etrafındaki arsalar üzerine inşa edilmiş olan *Mekteb-i Sanayi* adlı okul eğitime başladı²⁹. Daha sonra aynı amaçlarla 1878 yılında Ahmed Vefik Paşa tarafından Üsküdar İmrahor'da Üsküdar Kız Mektebi adlı bir okul açıldı. Aynı okul 1881 yılında Suphi Paşa tarafından Kız Sanayi Mektebi haline getirildi. Böylece Üsküdar Kız Enstitüsü'nün temeli atılmış oldu³⁰.

Kadınların sağlık alanında istihdamı için yapılan çalışmalar ise oldukça eskiye dayanıyordu. Osmanlıda modern tıp eğitimi konusunda ilk girişim, askeri ihtiyaçlara cevap verilmesi amacıyla 1806 yılında Tersane Tıbbiyesi adlı okulun açılışıyla gerçekleşti³¹. Ardından tıp ve cerrahlik öğretimi yapan ve Müslümanlardan tabip ve cerrah yetiştirmeyi amaçlayan Tıphane-i Âmire ve Cerrâhhane-i Mamûre adlı okulun 14 Mart 1827'de açılışı takip etti³².

Açılan bu tıphanede cerrâhî dersi esnasında ebelik de gösterildi ancak sadece erkek ebeler yetiştirilmeğe başlandı³³. Osmanlılarda doğum, Tanzimat yıllarına kadar çok iptidai şekillerde ve sağlıksız ortamlarda yapıyordu. Ebe adı verilen doğum yaptıran kadınlar, bu konudaki bilgilerini başka ebelerden öğreniyorlardı. Doğum ve doğurtma bilgisi konusunda bilimsel anlamda herhangi bir kaynak ya da eğitimleri yoktu. Bazı bebekler doğum anında ölürken, bazıları da doğum esnasında ortaya çıkan rahatsızlıklarla ömür boyu yaşamak zorunda kalıyorlardı. Yine aynı hatalar ve bilgisizlik sonucu, birçok anne adayı da doğum esnasında ölüyordu. Bu duruma bir son vermek isteyen hekimbaşı, 1842 yılında Tıbbiye Mektebi'nde ebelik kursları açılması için girişimde bulundu ve bu teklif kabul edilerek 1843'ten itibaren Tıbbiyede *Fenn-i Kibâle* (ebelik bilgisi) kursu açıldı. Hekimbaşının hazırladığı layihada, Fenn-i Vilâde ve Fenn-i Kibâle derslerinin uygulamalarının Avrupa'dan getirilecek cenin maketleri üzerinde yapılacağı, kursu başarıyla bitirenlere ruhsat verileceği, ruhsatı olmayanların doğum yaptıramayacağı ifade edildi³⁴.

Bu usulle eğitime başlayanlar, 1845 yılında mezun oldu. Padişahın huzurunda diplomalarını alan bu ilk mezunlardan 10'u Müslüman 26'sı ise Hıristiyan'dı. Başlangıçta okula kabulde okuma-yazma şartı bile aranmazken, II. Meşrutiyet sonrasında ilkokul mezunu olma şartı getirildi. 1905 yılında Askerî ve Mülkî Tıbbiyeler, Haydarpaşa'ya nakledilince boş kalan binada Kadırga Velâdetnamesi adı altında müstakil bir ebe mektebi açıldı. Bunun yanında bir de Doğum Seririyatı adı verilen klinik hizmete girdi³⁵.

Bütün bu icraatlar, kadının sosyal statüsünde büyük bir değişimi sağlamıştır. Bunun yanı sıra toplumdaki kadın algısında büyük bir zihni dönüşümü gerçekleştirmiştir. Kadının eğitim alanının genişletilmesi ve eğitim haklarından istifade yollarının artırılması girişimi, söz konusu değişimin omurgası olmuştur.

²⁹ Yaşar Semiz, Recai Kuş, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 15, Konya 2004, s.280.

³⁰ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.686, 690.

³¹ Dersleri, İtalyanca ve Fransızca dillerinde olan ve ders kitapları Avrupa'dan getirilecek şekilde düzenlenen okul, III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra 1808'de kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu; Salim Ayduz, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi" *Türkler*, c. XIV, (Editörler; Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.888.

³² Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.146.

³³ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.540, Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, s.39.

³⁴ Cüneyt Okay, "Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850-1900)", *Türkler*, c.XIV, s.46.

³⁵ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, III-IV, s.540, Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, s.39.

B- KADINLARIN MEMURİYETLERDE İSTİHDAMI

Osmanlı kadınına devlet dairesinde maaşlı olarak istihdam edilmenin yolu Tanzimat döneminde açıldı. Önceki paragrafta değinildiği üzere, 1845 senesinde padişah huzurunda diplomalarını alan Müslüman Türk ebeler, sağlık alanında hizmet etmeye başladılar. Eğitim alanında ise ilk defa Türk kadını Darülmuallimat'tan mezun olan öğretmenlerin göreve başlamasıyla kamusal alana dâhil oldu. Bir süre sonra da kız okullarının yönetiminde söz sahibi olan kadınlar, II. Meşrutiyetle birlikte müfettiş olarak da görev aldılar³⁶.

Kadınların eğitim ve sağlık sektörü dışında istihdamı ise Balkan savaşları ve I.Dünya savaşı sonrasında gerçekleşti. Erkeklerin cepheye gidişleriyle boş kalan kadroları kadın memurlarla doldurma cihetine gidildi. 1912'de İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi, kadınların istihbarat memuresi olarak görev alabileceğine dair izin verdi. 1913 yılında Telefon Şirketi, gazetelere ilan vererek santral memuresi ihtiyacı olduğunu bildirince, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (Kadın Haklarını Savunma Derneği) üyelerinden Bedra Osman Hanım, memure olmak için başvuru yaptı. Fransızca ve Rumca konuşabilme şartı ileri sürülünce Bedra Osman ve dört arkadaşının ilk müracaatı kabul edilmedi. Bu durumun *Kadınlar Dünyası Dergisi* tarafından eleştirilerek kamuoyu oluşturulması üzerine, Bedra Osman ve arkadaşları bir yıl sonra işe kabul edildi³⁷.

Benzer durum Maliye Nezareti kalemlerinde de yaşandı. Bakanlık verdiği gazete ilanında, silâh altına alınmış olan memurların yerine, o işleri görebilecek hanımları göreve çağırıyordu. Savaş ortamının depreştirdiği milli duyguların hâkim olduğu bazı hanımlar, bu daveti "vatan hizmetine çağrılmak" şeklinde algıladı. Neticede başvurular değerlendirildi ve yapılan imtihanı kazanan hanımlar, bakanlık kalemlerinde memuriyete başladı³⁸.

Böylece başlangıçta okula gitmesine dahi müsaade edilmeyen kadınlar, sosyal hayatın hemen her alanında varlıklarını hissettirdiler, gösterdikleri başarılar sayesinde kendilerine olan olumsuz tavırların da değişmesini sağladılar.

C- SİCİLL-İ AHVÂL DEFTERLERİ VE BURADA KAYITLI MEMURELERİN SOSYO-KÜLTÜREL VE MESLEKÎ DURUM AÇISINDAN ANALİZİ

Sicill, kelimesi sözlükte iki manada kullanılır. Bunlardan biri, resmî vesikaların kaydedildiği kütük, diğeri memurların durumu için tutulan dosyadır³⁹. Sicill-i Ahvâl Dairesi ise memurların sicil kaydının tutulduğu daireye verilen addır⁴⁰.

Osmanlı devletinde daha önce küçük çaplı çalışmalar yapılmakla beraber 1879 yılına kadar devlet kademelerinde görevli olanların sicil kayıtları tutulmamıştı. Ahmed Cevdet Paşa'nın Dâhiliye Nazırı olduğu dönemde ilk olarak nezaret bünyesinde Memurın Kalemî Müdürlüğü oluşturuldu. Mülkiye memurlarının sicilleri burada tutulmaya başlandı. Daha sonra mülkiye memurlarının tercüme-i hallerini kaydetmek amacıyla Bâb-ı âli'de *Sicill-i Ahlak Defteri* tanzim ettirildi. Bu tür çalışmaların sonucunda önce muvakkat *Sicill-i Ahvâl*

³⁶ Yiğit, *Bacıân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, s. 96, 110.

³⁷ Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, s.135; Erdem, Yiğit, *Bacıân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, s.114.

³⁸ Maliye Nezareti'ne alınan ilk memure olan Nimet Günaydın'ın o günleri anlatımı için bkz. Nimet Günaydın, "İlk Kadın Memurlar", *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 3, I/IV, 1 Mayıs 1967, İstanbul 1967, s.66.

³⁹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997. s.951.

⁴⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.III, İstanbul 1993, s.210.

Komisyonu teşkil edildi. Sonra Bâb-ı âlî'de daimi statüde Sicill-i Ahvâl Kalemî oluşturuldu. Bu daire tarafından memurların sicil kayıtları da Sicill-i Ahvâl Defterine yazıldı⁴¹.

Sicill-i Ahvâl Komisyonunun kurulmasından itibaren mülkî ve adlî memurlardan 1909 yılına kadar 92.000 memurun sicil kaydı 201 defterde toplandı⁴². Defterler, yayımlanan nizamnameler doğrultusunda tanzim edildi⁴³.

Hazırlanan sorulara memurlar tarafından verilen cevaplar vasıtasıyla, memurun nerede ve ne zaman dünyaya geldiği, hangi okullarda eğitim gördüğü, babasının adı ve varsa lakap ya da unvanı, mezuniyeti sonrası istihdam edildiği daire ve şehirler ile aldığı maaş miktarları gibi pek çok husus ortaya çıkarılabilmektedir.

Bu yönüyle Sicill-i Ahvâl Defterleri, 19. Yüzyıl arşiv araştırmalarında birçok açıdan önemli konulara kaynaklık edebilecek niteliktedir. Defterler sadece devlet memurlarının hayat hikâyelerinin yazılı olduğu klasik biyografi özelliği taşımamakta, aynı zamanda memurların görev yaptığı şehirlere ait birtakım özellikleri de ortaya koyabilen, devletin malî ve idarî politikasının takibinin yapılmasına imkân tanıyan, uygulanan eğitim sistemi hakkında bilgi elde edilebilen kaynak özelliği de gösterir⁴⁴.

Bu yönüyle defterler, kadın memurların istihdam edildikleri yerleri, sosyo-kültürel yapılarını ve ekonomik durumlarını da ortaya koymamıza yardımcı olmaktadır.

Bu araştırmada, söz konusu kaynak defterlerin taranması sonucu sicil kaydına ulaşılan ve aşağıda tablo halinde gösterilen 36 kadın memur ele alındı. Meselenin daha iyi biçimde tahlilini sağlamak için öncelikle sosyo-kültürel ve meslekî çeşitlilik açısından değerlendirme yapıldıktan sonra resmî hâl tercümeleleri verilecektir.

Tablo:1- Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Kayıtlı Kadın Memurlar (Alfabetik Sıralama)

Adile Hanım	Adile Havva Hanım	Adviye Hanım	Ayşe Hanım	Ayşe Nazire Hanım	Emine Bedriye Hanım
Emine Tevhide Hanım	Fatma Binnaz Hanım	Fatma Hanım	Fatma Hanım	Fatma Hanım	Fitnat Hanım
Hafize Hanım	Hafize Fatma Hanım	Hafize Huriye Hanım	Hanife Hacer Hanım	Hatice Kevser Hanım	Hatice Munibe Hanım
Hayriye Hanım	Kâniye Hanım	Kevser Hanım	Mari Haliçkadi Haliç Hanım	Mariko Hanım	Meliha Hanım
Mesude Hanım	Muhibbe Hanım	Nebiye Hanım	Nadire Hanım	Sadiye Hanım	Safnaz Hanım

⁴¹ Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonunun Kuruluşu ve İşlevi 1879-1909*, İstanbul 2004, s.17, 87-88; Necati Aktaş, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, İstanbul 2000, s.240-241.

⁴² Aktaş, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, s.241.

⁴³ Bu hususta yayımlanan ilk nizamname, Sicill-i Ahvâl Talimat-ı Umûmiyyesi ve Zeylî ile Tarifnamesi Ahkâm-ı Mündercesini Tavzihan ve Tadilen Vaz Olunan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Sicill-i Ahvâl Kanunnâme-i Umûmiyyesi" adını taşıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Talip Mert, "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayımlanan Nizamnameler -I", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, İstanbul 2000, s.100.

⁴⁴ Yunus Özger, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgath Devlet Adamları*, İstanbul 2010, s.25.

Şaziye Hanım	Şehver Hanım	Şerife Münire Hanım	Şerife Yakute Hanım	Zehra Hanım	Zeliha Hanım

1-Doğum yerleri açısından memurelerin durumu

Araştırma konusu olan memurelerin, Osmanlı coğrafyasının birbirinden farklı şehirlerinde dünyaya gelmiş oldukları söylenebilirse de % 67 gibi oldukça büyük bir kısmının (24 kişi) İstanbul doğumlu olması dikkat çekicidir. Geriye kalan 12 kişi ise farklı şehirlerde doğmuşlardır. Bunlar içinde Adapazarı, Ankara, Edirne, İnebolu, Kastamonu ve Trabzon gibi günümüz Türkiye sınırlarında doğmuş olanlar olduğu gibi; Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki Sohum şehrinde, Bulgaristan'ın Deliorman bölgesindeki Şumnu ve Yunanistan'ın Teselya bölgesindeki Tırhala şehirlerinde dünyaya gelmiş olanlar da vardı. Ayrıca Mari Haliçkadı Hanım gibi Macaristan doğumlulara da rastlanır.

2-Eğitim durumları açısından memurelerin durumu

Memurelerin eğitim gördükleri okulları iki grupta ele almak mümkündür. Birincisi, sıbyan ya da ibtidai adı verilen günümüz ilkököl kısmına denk gelen okullar ile rüştiye adı verilen ve ortaokul benzeri okullardır. İkinci grupta ise herhangi bir mesleğe yönelik olan ve mezuniyet sonrası ilgili sahada istihdam sağlayan kadın öğretmen okulu (Darülmualimat) ve Tıp okullarının ebelik kısımları (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin kıbâle sınıfı) gibi mesleki okullardır.

Bu şekilde yapılan bir değerlendirmeye göre memurelerin eğitim durumlarının birbirinden çok farklı olmadığı anlaşılır. Büyük çoğunluğu mahallelerindeki sıbyan ya da ibtidai mekteplerde mukaddemât-ı ulûm-ı diniye adı verilen başlangıç dini ilimleri tahsil ettikten sonra rüştiyeye devam etmişlerdir.

Eğitim gördükleri okullar içinde öne çıkanlardan biri, memurelerden Adile ve Fatma Hanım'ın devam ettiği, 1859 yılında Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi adıyla açılmış olan ve Sultan Ahmed Kız Rüştiyesi olarak tanınan İstanbul'un ilk kız rüştiyesidir⁴⁵. Yine memurelerden Adile Havva Hanım'ın okuduğu Tophane'deki Karabaş İptidai Mektebi,⁴⁶ Ayşe Nazire Hanım'ın mezun olduğu Zeyrek Sıbyan Mektebi,⁴⁷ Kâniye, Meliha ve Nebiye Hanımların mezun olduğu Atpazarı Kız Rüştiye Mektebi öne çıkanlar arasındadır⁴⁸.

Bunlardan başka dikkati çeken bir başka okul ise İstanbul'daki Yatılı (Leyli) Kız Sanayi Mektebi adı verilen kız teknik okuludur. Memurelerden Adviye ve Emine Bedriye Hanım'ın tahsil görmüş olduğu bu okul,⁴⁹ Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği tecrübesi sonrasında İstanbul Yedikule'de 1869'da dikimhane özellikli olarak Kız Sanayi Mektebi adıyla açılmıştır⁵⁰.

⁴⁵ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.188.

⁴⁶ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00088/00169, s.322.

⁴⁷ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0052/00199, s.395.

⁴⁸ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00175, s.347; BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00196, s.389;

BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0185, s.367.

⁴⁹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00090/00173, s.343; BOA. DH.SAİD. d, nr. 000133/00138, s.273.

⁵⁰ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.172.

Memureler arasında Muhibbe Hanım ve Fatma Hanım, ilk eğitimlerini özel öğretmenlerden (muallim-i mahsus) almışlardır. Muhibbe Hanım, Arapça ve Farsça öğrenmişken; Fatma Hanım ise Kur'an-ı Kerim ve ilmihâl eğitimi almıştır⁵¹.

Mevcut memurelerin % 64 gibi oldukça önemli bir bölümü (23 kişi) ilk eğitimleri sonrasında Darülmuaallimat'a girmiş ve burayı başarıyla bitirerek öğretmen diploması almışlardır. Böylece iyi bir eğitimden geçen çiçeği burnunda öğretmenler, Yanya'dan Üsküdar'a, Beşiktaş'tan Beyrut'a çok farklı bölgelerde eğitim- öğretim hizmetinde bulunmuşlardır.

Memurelerden altısı Mekteb-i Tıbbiye'nin "kibâle" sınıfı denilen ebelik bölümünü bitirerek ebe diploması almışlardır. Bunlar da tıpkı öğretmenler gibi ülkenin muhtelif bölgelerinde sağlık hizmeti yürütmüşlerdir.⁵²

3-Kültürel ve dinî durum açısından memureler

Yukarıda söylendiği gibi Sicill-i Ahvâl kayıtları, memur ya da memurelerin isimleri, memleketleri, babalarının meslekleri gibi sosyal; hangi lisanları bildikleri, hangi okullarda tahsil gördükleri gibi kültürel durumları hakkında oldukça ayrıntılı bilgi veren kaynaklardır.

Mevcut memurelerden Mari Haliçkadı ve Mariko Hanım dışındakilerin tümü Müslüman olup, isimleri birbirinden farklıdır. 34 Müslüman memureden 12'si çift isimlidir. En çok kullanılan isimler arasında "Fatma" adı beş kişiyle ilk sırada yer alır. İkışer kişiyle "Hatice", "Ayşe", "Emine" ve "Adile" isimleri ikinci sırada gelir. Diğer isimler birer defa kullanılmıştır.

Daha önce sözü edilen sicil kayıtlarının tanzimini düzenleyen ilgili nizamnamenin altıncı maddesinde, bir memurun hangi şehirde doğduğu, hangi okul ya da özel öğretmenden hangi dersleri okuduğu ve kişinin hangi dilleri ne ölçüde bilip bilmediklerinin belirtilmesi istenir. İlgili maddede "...Ancak tekellüm ve kitabetiyle me'luf ve ma'ruf olmadığı lisanların usul ve lügatını adi bilmekle o lisanlarla tekellüm ve kitâbet ederim denilmeyüp okudum aşinâyım ve o lisanları tekellüm ve kitâbetle me'luf ve ma'ruf ise tekellüm ve kitâbet ederim denilir..."⁵³ denilerek, kişinin hangi dili ne düzeyde bildiği hususunun açıkça yazılması istenir. Böylece öncelikle memurun okuyup yazabildiği dillerin tespit edilmesi hedeflenmiş, daha sonra ise kişinin herhangi bir dilin kaide ve usulleri hakkındaki bilgisinin yetersizliği halinde, söz konusu dile aşina durumda olduğunun belirtilmesi zorunlu kılınmıştır.

Bu tertip üzere hazırlanmış sicil kayıtlarında söz konusu memurelerin hangi dilleri ne ölçüde bildikleri açıkça belirtilmiştir. Ancak nizamnamede her ne kadar hangi dillerin bilindiğinin yazılması istenmiş olsa da, memurelerden 12'sinin sicil kaydında lisan bilgisiyyle alakalı herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Kalan 24 kişiden 17'si (%71) sadece Türkçe bilmektedir⁵⁴.

Müslüman memureler içinde Batı dillerinden herhangi birini bilen üç kişiye rastlanmaktadır. Bunlar arasında Hanife Hacer Hanım, Arapça, Türkçe ve Rumca gibi üç dili konuşabilir durumdadır⁵⁵. Hayriye Hanım, Türkçe okuryazar olduğu gibi Fransızca'yı da

⁵¹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0052/00175, s.347; BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00150, s.297.

⁵² BOA. DH.SAİD. d, nr. 000139/00108, s.213; BOA. DH.SAİD. d, nr. 00194/00139, s.277; BOA. DH.SAİD. d, nr. 00139/00109, s.215; BOA. DH.SAİD. d, nr. 00154/00167, s.329; BOA. DH.SAİD. d, nr. 00083/00028, s.53.

⁵³ Mert, "Nizamnameler, I", s.100.

⁵⁴ Söz konusu bu kişilerin sicillerinde *Türkçe kitâbet eder* ibaresi yer alır.

⁵⁵ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00171/00141, s.279.

konusabilmektedir⁵⁶. Meşayihden merhum Mustafa Ferdi Efendi'nin kızı olan Muhibbe Hanım da Türkçeden başka Rumcayı konuşabilir durumdadır⁵⁷.

Kafkas ve Doğu dillerini bilen memureler de vardı. Çerkez esirlerinden Genç Hasan Bey'in kızı olan ve Sohum doğumlu Fatma Hanım, Türkçe dışında Çerkez ve Abaza dillerini de konuşabilmektedir⁵⁸. Berber Hüseyin Ağa'nın kızı olarak İstanbul'da dünyaya gelmiş olan Hafize Fatma Hanım, Türkçe dışında bir miktar Arapça ve Farsçayı bilir durumdadır⁵⁹.

Gayrimüslim memurelerden Mari Haliçkadı Hanım, oldukça kültür seviyesi yüksek biri olup, Türkçe dışında Polonya dilini (Lehçe) ve Almanca ile Fransızca'yı okuryazar durumdadır⁶⁰. Mariko Hanım ise Türkçeyi sadece konuşabilirken Rumcayı okuryazar durumdadır⁶¹.

Kadın memurların gösterdikleri dil ve kültür özellikleri ile eğitim durumları aslında birkaç açıdan irdelenmesi gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıdaki verilere bakıldığında, imparatorluğun bazı bölgelerinde kız çocuklarının yoğun olarak okutulduğu, eğitim görmesine fırsat verildiği ve memur olarak çalışmalarının sağlandığı görülürken; merkezden uzak çoğu bölgelerde ise kadınların henüz böyle bir imkânı bulamadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, okullaşmanın merkezden taşraya doğru gelişme seyri göstermesi ile alakalı olabileceği gibi, kadınların çalışmasına karşı sergilenen tavırla da ilintili olduğu düşünülmektedir.

4- Meslekleri açısından memureler

a-Ebeler

Sicil kayıtlarına göre mevcut 36 memure, iki meslek grubuna yönelik eğitim almıştır. Bunlardan biri, öğretmenlik, diğeri ise ebeliktir. Memurelerden %17'sinin (6 kişi) mesleği ise ebeliktir.

Emine Tevhide Hanım, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'nin kibâle sınıfında iki yıl eğitim görmüş ve 26 Temmuz 1889 tarihli diplomasını alarak ebe olmuştur⁶². Marangoz esnafından Vasil'in kızı olarak Ankara'da dünyaya gelmiş olan Mariko Hanım, başlangıç ilimlerini Ankara'da Rum kız mekteplerinde okuduktan sonra Tıp fakültesinin ebelik bölümüne girmiş ve 9 Aralık 1911 tarihinde ebe diploması almıştır⁶³. İstanbul doğumlu Safinaz Hanım, Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbiye'nin doğumhane kısmına devam ederek 6 Eylül 1884 tarihli ebe diploması almıştır⁶⁴. Bir başka İstanbullu Şaziye Hanım da aynı şekilde Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbiye-i Şahâne'nin doğumhanesine devam ederek 24 Haziran 1885 tarihli ebe diploması almıştır⁶⁵. Yine İstanbullu bir başka ebe ise Şehver Hanım olup, o da aynı okulu bitirerek 1904'te ebe olmuştur⁶⁶. İnebolulu Zeliha Hanım da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'nin ebe sınıfını bitirdikten sonra ebe olmuş ve ilk olarak mezun olduğu okulda çalışmaya başlamıştır⁶⁷.

⁵⁶ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00177, s.351.

⁵⁷ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00150, s.297.

⁵⁸ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0052/00175, s.347.

⁵⁹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00168, s.333.

⁶⁰ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00059/00197, s.391.

⁶¹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00194/00139, s.277.

⁶² BOA. DH.SAİD. d, nr. 00127/00034, s.65.

⁶³ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00194/00139, s.277.

⁶⁴ BOA. DH.SAİD. d, nr. 000139/00108, s.213.

⁶⁵ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00139/00109, s.215.

⁶⁶ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00154/00167, s.329.

⁶⁷ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00083/00028, s.53.

b- Öğretmenler

Sicilli Ahvalde ismi geçen memurelerin % 83'ünü ise öğretmenler oluşturmaktadır. Bunlardan 23 kişi Dârümuallimât'ı bitirerek öğretmen olurken, Mari Haliçkadı Hanım Viyana'da eğitimini tamamlayıp, Türkiye'ye döndükten sonra piyano öğretmenliğine başlamıştır. Öğretmenler, genellikle mezuniyetleri sonrasında ilk olarak muallim muavini ya da muallim-i sani yani ikinci öğretmen olarak göreve başlayıp, bir süre çalıştıktan sonra birinci öğretmenliğe terfi etmişlerdir. Çoğunlukla rüştiye mekteplerinde muallime olarak göreve başlayan öğretmenlerden bazıları hat dersi, rika veya sülüs dersleri ile Türkçe ve matematik gibi branşlarda hizmet vermişlerdir. Bazı öğretmenler ise rüştiye ya da kız sanayi okulunda dikiş- nakış öğretmeni olarak görev yapmışlardır.

Öğretmenlerin maaş durumu yıllara göre değişiklik arz etmekle beraber, en düşük maaş 5 Aralık 1887 tarihinde on beş yaşında ve 80 kuruş maaşla Atpazarı Kız Rüştiyesi nakış muallimeliğine tayin edilmiş olan Meliha Hanım'a aittir⁶⁸. En yüksek maaşı ise 900 kuruşla, Kız Rüştiyesi birinci muallimeliğine atanmış olan Zehra Hanım almıştır⁶⁹.

5- Başarı- Ödül ve Ceza Yönüyle Memureler

Memuriyeti süreleri boyunca yaptıkları hizmetler nedeniyle bazı öğretmenlerin ödüllendirildiği görülmektedir. Bunlardan ikisi nişan ve ikisi madalya olmak üzere dört öğretmen ödül almıştır. Adile Havva Hanım, yaptığı hizmetler dolayısıyla üçüncü rütbeden mecidiye nişanı ile taltif edilmişken,⁷⁰ Fitnat Hanım ise üçüncü rütbeden şefkat nişanı ile ödüllendirilmiştir⁷¹. Ödül alan memurlar içinde en dikkati çeken şüphesiz Mari Haliçkadı Hanım'dır. Osmanlı hükümeti Kasım 1875'te Amerika'da açılan sergiye, Mari Hanım'ın albüm kitaplarıyla katılmış ve onu *sanayi-i nefise madalyası* ile ödüllendirmiştir. Takdim edilen diğer bir albüm nedeniyle bu defa Avusturya imparatoru tarafından *sanayi-i nefise* madalyası ile onurlandırılmıştır. Daha sonra Mari Hanım, 1889 yılında bir musiki albümü çıkararak Sultan II. Abdülhamit'e takdim etmiş ve bu nedenle de padişah tarafından da ödüllendirilmiştir⁷². Şerife Yakute Hanım ise 27 Ocak 1883'te *iftihar madalyası* ile ödüllendirilmiştir⁷³.

D- MEMURELERİN RESMİ HÂL TERCÜMELERİ

Araştırma konusu olan ve sicil kaydına ulaşılmış bulunan 36 memure, isimlerinin baş harfine göre alfabetik olarak sıralandı ve biyografileri metne bağlı kalmak şartıyla sadeleştirilerek aşağıya çıkarıldı.

Adile Hanım

Sultan Ahmed Camii baş müezzini Hafız Ahmed Efendi'nin kızıdır. H.1279'da (1862-1863) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine Sultan Ahmed Kız Rüştiye Mektebi'nde başlamış, ardından Darümuallimat'a girmiş ve burayı başarıyla bitirerek diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

Adile Hanım, eğitimi sonrası ilk olarak 17 Mart 1876'da 100 kuruş maaşla İbrahim Paşa Kız Rüştiyesi birinci muallimeliğine vekâleten tayin edilmiştir. Burada yaklaşık altı ay

⁶⁸ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00196, s.389.

⁶⁹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00174/00160, s.317.

⁷⁰ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00088/00169, s.322.

⁷¹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00195, s.387.

⁷² BOA. DH.SAİD. d, nr. 00059/00197, s.391.

⁷³ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00174/0013, s.233.

kaldıktan sonra bir süre açıkta kalmış ve 6 Şubat 1881'de 300 kuruş maaşla Sultan Ahmed Kız Rüştüyesi ikinci muallimeliğine atanmıştır.

Mekâtib-i Rüştüye Müdürlüğü tarafından sicil kaydının içeriği tasdik edilmiş, Maarif Nezareti de bunu onaylamıştır. (24 Nisan 1895)⁷⁴.

Adile Havva Hanım

Odabaşızâde Mustafa Efendi'nin kızıdır. 1873'te İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Tophane yakınlarındaki Karabaş İbtidai Mektebi'nde eğitime başlamış, ardından Darülmualimat'a girip, burayı başarıyla bitirerek diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

Eğitimi sonrasında Adile Havva Hanım, 13 Nisan 1888'de daha 15 yaşında iken 150 kuruş maaşla Darülmualimat muallime muavinliğine yani öğretmen yardımcılığına tayin olmuştur. Aynı zamanda 13 Aralık 1888'de 150 kuruş maaşla *rik'a öğretmenliği* de uhdesine verilmiştir.

Adile Havva Hanım, başarılar göstermiş olmalı ki, 15 Haziran 1887'de *üçüncü rütbeden şefkat nişanıyla* ödüllendirilmiştir. Okul müdürlüğü tarafından tercüme-i hâl evrakının içeriği onaylanmıştır. (27 Temmuz 1899)⁷⁵.

Adviye Hanım

Ali Efendi'nin kızıdır. H.1294'te (1877-1878) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Yatılı Kız Sanayi Mektebini iyi dereceli diplomayı bitirerek, Darülmualimat'a girmiş ve buradan da iyi dereceyle mezun olmuştur.

Adviye Hanım, eğitimi sonrasında 29 Aralık 1896'da 300 kuruş maaşla Denizli Kız Rüştüye Mektebi'nin ikinci muallimeliğine atanarak öğretmenlik hayatına giriş yapmıştır. Hemen ardından aynı zamanda 200 kuruş maaşla nakış öğretmenliği de uhdesine verilmiştir.

Mekâtib-i Rüştüye İdaresi ve dönemin Maarif Nazırı Zühdü Paşa tarafından Adviye Hanım'ın sicil kâğıdının içeriği tasdik edilmiştir. Diplomalari ve Osmanlı nüfus tezkeresinin onaylı suretleri, sicil şubesinde muhafaza edilmiştir. (12 Haziran 1896)⁷⁶.

Ayşe Hanım

Bıçakçı esnafından Ali Ağa'nın kızı olarak, h.1273'de (1856-1857) Karadeniz Ereğlisi'nde dünyaya gelmiştir. Eğitimine Ereğli Sıbyan Mektebi'nde başlamış ve başlangıç ilimlerini burada tahsil etmiştir. Türkçe yazabilmektedir.

26 Ekim 1893'te otuz yedi yaşında iken 400 kuruş maaşla Halep Kız Rüştüyesi'nin ikinci muallimeliğine tayin olmuştur. Tercüme-i hâl evrakının içeriği Mekâtib-i Rüştüye Müdürlüğü ve Maarif Nezareti tarafından tasdik edilmiştir. Osmanlı nüfus tezkeresi kâğıdı, tercüme-i hâl evrakına ilişkilidir⁷⁷.

Ayşe Nazire Hanım

Yedinci belediye dairesi esnaf kalemi kâtiplerinden İbrahim Edhem Efendi'nin kızıdır. Ağustos 1861'de İstanbul'da doğmuştur. Eğitimine Zeyrek Sıbyan Mektebi'nde başlamış,

⁷⁴ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0194, s.385.

⁷⁵ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00088/00169, s.322.

⁷⁶ BOA. DH.SAİD. d, nr. 000133/00138, s.273.

⁷⁷ BOA. DH. SAİD. d, nr. 00087/00214, s.425.

ardından Şehzade Kız Rüştîye Mektebi'ne devam etmiş ve daha sonra da Darümuallimat'ta tahsilini tamamlayarak diplomasını almıştır.

Eğitimi akabinde 25 Aralık 1881'de yirmi yaşında 380 kuruş maaşla, sülüs muallimeliği ile beraber Mirgün Kız Rüştîyesi ikinci muallimeliğine tayin edilmiştir. 24 Ekim 1884'te padişahın iradesiyle zam yapılarak maaşı 580 kuruşa yükselmiştir.

Mekatib-i Rüştîye Müdürlüğü tarafından tercüme-i hâl içeriği tasdik edilmiş ve Maarif Nezareti tarafından da teyit edilmiştir. (5 Mart 1895)⁷⁸.

Emine Bedriye Hanım

Şumnu Sancağı'ndaki rüştîye mektebinin sülüs dersleri muallimi İsmail Hakkı Efendi'nin kızı olarak h.1291'de (1874-1875) Şumnu'da doğmuştur. Eğitimine İstanbul Aksaray yakınlarında yer alan sıbyan mektebinde başlamıştır. Burada mukaddemât-ı ulûm adı verilen başlangıç derslerini tahsili sonrasında Yatılı Kız Sanayi Mektebi'ne girmiş ve burayı da başarıyla bitirerek pekiyi derecede mezun olmuştur. Daha sonra Darümuallimat'a girerek program dâhilindeki dersleri başarıyla bitirip, iyi dereceli diploma almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

Tahsili sonrasında Emine Bedriye Hanım, 30 Kasım 1893'te 500 kuruş maaşla Gelibolu Kız Rüştîye Mektebi ilk muallimeliğine tayin olmuştur. Tercüme-i hâlindeki ifadesinin doğruluğu, mekâtib-i rüştîye idaresi tarafından onaylanmıştır. Osmanlı nüfus tezkeresi ve diplomalarının onaylı suretleri, tercüme-i hâl kâğıdının aslıyla birlikte sicil şubesinde muhafaza edilmiştir. (24 Temmuz 1899)⁷⁹.

Emine Tevhide Hanım

Çerkez muhacirlerinden Mehmed Abdullah Efendi'nin kızı olarak h.1266'da (1849-1850) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne kıbâle sınıfında iki yıl eğitim görmüş ve 26 Temmuz 1889 tarihli diplomasını alarak ebe olmuştur.

Emine Tevhide Hanım, eğitimini tamamladıktan sonra ilk olarak 13 Mayıs 1890'da 40 kuruş maaşla mezun olduğu Tıp mektebi muayene hanesinde ebe olarak göreve başlamıştır. 13 Aralık 1893'te İstanbul Haseki Nisa Hastanesi ebeliğine tayin edilmiştir. Hastane tabipliğinden yazılan mülâhazada Emine Tevhide Hanım'ın hüsnü hizmet ettiği beyan edilmiştir.

Osmanlı nüfus tezkeresi ile diplomasının tasdikli sureti, sicil şubesinde muhafaza edilmiştir. 19 Şubat 1900'de 700 kuruşa yükseltilen Emine Hanım'ın maaşı, daha sonra 14 Ağustos 1901'de 630 kuruşa düşürülmüştür. 14 Haziran 1909'da yapılan düzenlemede ise maaşı 600 kuruş olmuştur⁸⁰.

Fatma Binnaz Hanım

Rüsumat (Gümrük) memurlarından Mehmed Efendi'nin kızıdır. H.1290'da (1873-1874) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Üsküdar Sıbyan Mektebi'nde eğitimine başlamış, ardından kız rüştîye mektebini bitirmiştir. Oradan Darümuallimat'a giderek derslerini başarıyla tamamlayıp diplomasını almıştır.

Tahsili sonrasında ilk olarak 23 Mayıs 1891 tarihinde, henüz on yedi yaşındayken 300 kuruş maaşla Üsküdar Kız Rüştîyesi'nin ikinci muallimesi olarak memuriyete başlamıştır. Sicil

⁷⁸ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0052/00199, s.395.

⁷⁹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00090/00173, s.343.

⁸⁰ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00127/00034, s.65.

kaydında sonraki tarihlerde görev alıp almadığı, aldıysa nerelerde çalıştığı konusu hakkında bilgi yoktur. Mekâtib-i Rüştiye Müdürlüğü tarafından Fatma Binnaz Hanım'ın tercüme-i hâl evrakının içeriği tasdik edilmiş, Maarif Nezareti tarafından da onaylanarak teyit edilmiştir. (23 Nisan 1895)⁸¹.

Fatma Hanım

Çerkez esirlerinden Genç Hasan Bey'in kızıdır. H.1259'da (1843-1844) Sohum'da dünyaya gelmiştir. Özel öğretmenden Kuran-ı kerim ve ilm-i hâl okumuş olan Fatma Hanım, Türkçeyi yazabilmekte, Çerkez ve Abaza dillerini konuşabilir durumdadır.

Fatma Hanım, tahsilini tamamladıktan sonra 13 Eylül 1891'de kırk sekiz yaşındayken 400 kuruş maaşla, padişahın onayıyla Üsküdar Kız Sanayi Mektebi nakış muallimeliğine tayin edilmiştir.

Adı geçen okul müdürlüğü, Fatma Hanım'ın tercüme-i hâl evrakının içeriğini tasdik etmiş, Maarif Nezareti de teyit etmiştir⁸².

Fatma Hanım

Yedinci ordu merkez hastanesinde görevli İsmail Hakkı Efendi'nin kızıdır. 13 Mart 1870'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Sıbyan mektebi akabinde Darülmuallimat'a girmiş ve tahsilini tamamlayarak diploma almıştır. Türkçe yazabilir durumdadır.

17 Ocak 1884'te henüz on dört yaşında 300 kuruş maaşla Mirgün Kız Rüştiye Mektebi şube muallimeliğinde göreve başlamıştır. Mekâtip-i Rüştiye Müdürlüğü ve Maarif Nezareti tarafından tercüme-i hâl içeriği tasdik ve teyit edilmiştir. (22 Nisan 1895)⁸³.

Fatma Hanım

Pul memuru Esad Efendi'nin kızı olarak h.1289'da (1872-1873) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine Kemeraltı İbtidaisi'nde başlayan Fatma Hanım, daha sonra Sultan I. Ahmed Kız Rüştiyesine devam etmiş ve ardından Darülmuallimat'ta tahsil görerek diplomasını almış ve böylece eğitimini tamamlamıştır. Türkçe yazabilmektedir.

6 Kasım 1884'te on dört yaşında 300 kuruş maaşla Fındıklı Kız Rüştiyesi'nde ikinci muallim olarak öğretmenlik hayatına başlamıştır. Okul müdürlüğü tarafından tercüme-i hâl evrakı onaylanmış ve Maarif Nezareti tarafından da teyit edilmiştir⁸⁴.

Fitnat Hanım

Bâb-ı seraskeri nizamiye kalemi mümeyyizlerinden Mehmed Hadi Efendi'nin kızıdır. Ekim 1857'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Sultan Ahmed Sıbyan Mektebi'nde başladığı eğitimini Darülmuallimat'ta bitirmiştir. Türkçe yazabilmektedir.

Eğitimi sonrasında 28 Kasım 1881'de yirmi beş yaşında 380 kuruş maaşla Mirgün Kız Rüştiye Mektebi birinci muallimeliğine tayin edilerek öğretmenliğe başlamıştır. 7 Ocak 1882'de 80 kuruş maaşla uhdesine nakış öğretmenliği verilmiştir. 23 Eylül 1883'da padişah iradesi ile 500 kuruş zam yapılarak maaşı 960 kuruşa yükselmiştir. 28 Ekim 1884'de *üçüncü rütbeden şefkat nişanı* ile taltif edilen Fitnat Hanım'ın tercüme-i hâl kaydı, Mekâtib-i Rüştiye

⁸¹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0186, s.369.

⁸² BOA. DH.SAİD. d, nr. 0052/00175, s.347.

⁸³ BOA. DH. SAİD. d, nr. 0059/00184, s.365.

⁸⁴ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0052/00176, s.349.

Müdürlüğü tarafından tasdik edilmiş, Maarif Nezareti tarafından da onaylanmıştır. (24 Nisan 1895)⁸⁵.

Hafize Hanım

İbrahim Efendi'nin kızıdır. H.1282'de (1865-1866) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk olarak sıbyan mektebinde eğitime başlamış, ardından rüştiyeye ve oradan da Darümuallimat'a devam etmiştir. Türkçe yazabilmektedir.

Hafize Hanım, eğitimi sonrasında 17 Ocak 1881'de on altı yaşında 240 kuruş maaşla Fındıklı Kız Rüştiye Mektebi'nin ikinci muallimeliğine atanmıştır. Akabinde 300 kuruş maaşla 21 Ekim 1884'te Küçük Mustafa Paşa Kız Rüştiye'sinin ikinci muallimesi olmuştur. 13 Kasım 1890'da ise aynı miktar maaşla Atpazarı Kız Rüştiyesi'nin ikinci muallimeliğine nakledilmiştir.

Hafize Hanım'ın tercüme-i hâl kaydı, Mekâtib-i Rüştiye Müdürlüğü ve Maarif Nezareti tarafından onaylanmıştır. (23 Nisan 1895)⁸⁶.

Hafize Huriye Hanım

Karamolla oğlu Hacı Mehmed Ağa'nın kızıdır. H.1281'de (1864-1865) Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine Kastamonu'daki ibtidai mekteplerde başlamış, ardından kız rüştiyesini bitirerek diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

27 Mayıs 1882'de on sekiz yaşındayken 96 kuruş maaşla Kastamonu Kız Rüştiye Mektebi'nde nakış öğretmeni olarak mesleki hayata atılmıştır. Yaklaşık üç yıl görev yaptığı bu okuldan 12 Kasım 1885'te istifa ederek ayrılmıştır. Uzun süre görev almadığı anlaşılan Huriye Hanım, 7 Şubat 1897'de 150 kuruş maaşla aynı okulun nakış ve dikiş öğretmenliğine tayin olmuştur.

Kastamonu Kız Rüştiyesi birinci muallimeliğinden yazılan evrakta Huriye Hanım'ın hüsnü hali ve işinde yeterliliği hususu tasdik edilmiştir. Söz konusu husus, dönemin Maarif Nazırı Zühdü Paşa tarafından da teyit edilmiştir. Osmanlı nüfus tezkeresiyle okul diploması ve diğer ilgili onaylı evraklar, tercüme-i hâl kâğıdıyla beraber muhafaza edilmiştir. (13 Haziran 1906)⁸⁷.

Hafize Fatma Hanım

Berber Hüseyin Ağa'nın kızı olarak Ağustos 1858'de İstanbul'da doğmuştur. Eğitim hayatına Aksaray'daki Taş Mektep'te İslam akaidini okuyarak başlamış, ardından Topkapı Mektebi'nde hafızlığını tamamlayıp, Darümuallimat'a girerek diplomasını almıştır. Sicil kaydında Türkçe yazabildiği, bir miktar Arapça ve Farsça okuduğu ifade edilmiştir.

Hafize Fatma Hanım, eğitimi akabinde 13 Ağustos 1878'de 350 kuruş maaşla Vefa Kız İbtidai Mektebi'ne öğretmen olarak atanmıştır. 13 Ekim 1878'de maaşı 280 kuruşa düşürülmüştür. 13 Aralık 1883'da ise 300 kuruş maaşla Aksaray Kız Rüştiye Mektebi'ne ve 11 Şubat 1884'te aynı maaşla Vefa Kız İbtidai Mektebi'ne nakledilmiştir.

Fatma Hanım 13 Mayıs 1884'te yine aynı maaşla Ada Şehzade Kız Rüştiye Mektebi ikinci öğretmenliğine, 13 Ekim 1884'te 380 kuruş maaşla aynı mektebin birinci

⁸⁵ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00195, s.387.

⁸⁶ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0190, s.377.

⁸⁷ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00139/00195, s.387.

muallimeliğine terfi etmiştir. 13 Ağustos 1886'da Nakkaş Paşa Kız Rüştüye Mektebi muallimeliğine atanmıştır. 13 Aralık 1886'da ise 480 kuruş maaşla Eyüp Kız Rüştüye Mektebi birinci muallimeliğinde görevlendirilmiştir.

Rüştüye mektepleri müdürlüğü ve ona istinaden Maarif Nezareti, Fatma Hanım'ın tercüme-i hâl kaydını tasdik ve teyit etmişlerdir. (17 Nisan 1895)⁸⁸.

Hanife Hacer Hanım

Tırhala'daki⁸⁹ Rufai tarikatı dergâhı postnişini Ali Baba'nın kızı olarak, h.1270'de (1853-1854) Tırhala'da dünyaya gelmiştir. Başlangıç ilimlerini Tırhala'da okumuş ise de diplomasını alamamıştır. Arapça, Türkçe ve Rumcayı konuşabilecek seviyede bilmektedir.

Eğitimi akabinde ilk olarak 13 Ağustos 1887'de 100 kuruş maaşla Yanya Kız Mektebi'ne atanmıştır. 13 Haziran 1890'da 150 kuruş maaşla aynı okulun ikinci muallimeliğine terfi etmiştir. 13 Ekim 1891'de maaşı 200 kuruşa çıkarılmıştır. 13 Ağustos 1899'da Yanya'ya bağlı Loros kasabasındaki kız mektebinin ikinci öğretmenliğine atanmıştır. 14 Aralık 1906'da buradan ayrılmış ve terfi birinci muallimeliğe geçmiştir. Daha sonra 400 kuruş maaşla Ergiri Kız Mektebi birinci muallimeliğine naklolmuş ve 17 Mart 1909'a kadar burada kalmıştır. Bu tayin, onun hayatı açısından son derece önemli olmuştur ki, o dönemde Ergiri kasabası halkı kız çocuklarını kız mektebine göndermek istemediklerinden Hanife Hacer Hanım, buradaki görevine başlayamadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu durum sicil kaydında "...kasaba-ı mezkûre ahâlisi kız çocuklarını inas mektebine göndermek arzusunda bulunmadıkları cihetle işe mübâşeret etmeksizin infisal eylediği..." şeklinde yer almıştır.⁹⁰

Hanife Hacer Hanım, 20 Şubat 1909 tarihinde Meclis-i Mebûsan'a bir dilekçe vererek, maaş alamadığı için mağdur duruma düştüğünü ifade etmiştir. "...mûmâ ileyhima tarafından Meclis-i Mebûsan'a verilüb meclis-i mezkûr riyâsetinin 30 numrolu ve 20 Şubat 1909 tarihli tezkeresiyle irsâl kılınan arzuhâlinde, Ergiri'ye tayin kılınmış ise de orada henüz mekteb küşâd olunmadığından maaşının tesviye olunmaması cihetiyle düçâr-ı zaruret olduğu beyân kılınmış olması üzerine ..." denilerek, 4 Mart 1909'da 200 kuruş maaşla Kosova Vilayeti'ne bağlı İştib Kazası Bereketli Nahiyesi merkezinde yer alan kız ibtidai mektebi muallimeliğine tayin olmuştur. Ancak maaş miktarının düşük olması ve onun da halk tarafından ödenecek olması, Hanife Hacer Hanım'ı memnun etmemiş ve bu nedenle görevine başlamamıştır. Bu defa vakıflardan tahsis edilen maaşla İstanbul Küçük Mustafa Paşa'da bulunan Zeynelabidin Kız Mektebi muallimeliğine tayin olmuştur. Ancak bu defa da yetersizliği nedeniyle (*adem-i iktidarına mebni*) azledilmiştir.

Tercüme-i hâl evrakının içeriği, Mekâtib-i İbtidaiye idaresi tarafından ve dönemin Maarif Nazırı tarafından usulüne uygun olarak görülmüştür⁹¹.

Hatice Kevser Hanım

Beyoğlu komiserlerinden Hasan İzzet Efendi'nin kızıdır. H.1296'da (1878-1879) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Başlangıç eğitimini İstanbul'da tahsili sonrası, 27 Temmuz 1896'de Darümuallimat'tan pekiyi derecede diploma almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

⁸⁸ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00168, s.333.

⁸⁹ Tırhala, bugünkü Yunanistan'ın Teselya bölgesinde yer alan bir şehirdir.

⁹⁰ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00171/00141, s.279.

⁹¹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00171/00141, s.279.

26 Ekim 1896'da 150 kuruş maaşla Fındıklı Rüştîyesi muallime muavinliğine tayin edilmiştir. 17 Nisan 1897'de 200 kuruş maaşla Beşiktaş Kız Rüştîye Mektebi dördüncü muallimeliğine atanmıştır. 2 Haziran 1899'de 250 kuruş maaşla Beşiktaş Kız Rüştîye Mektebi üçüncü muallimeliğine ve 12 Ocak 1901'de 300 kuruş maaşla ikinci muallimeliğine getirilmiştir, ancak 31 Ocak 1903'de istifa ederek ayrılmıştır. Daha sonra bir müddet özel dersler alan Hatice Kevser Hanım, 24 Kasım 1909'da Beşiktaş'ta bulunan İttihâd-ı Osmani Mekteb-i Hususisi'nin Türkçe kısmı muallimeliğinde görevlendirilmiştir.

Tercüme-i ahvâl kaydı, okul idaresi tarafından tasdik edilmiştir. Osmanlı nüfus tezkeresi ve diplomasının onaylı sureti, tercüme-i hâl kâğıdının aslıyla beraber sicil şubesinde muhafaza edilmiştir. (24 Nisan 1913)⁹².

Hatice Munibe Hanım

Basmacı Hacı Salih Ağa'nın kızıdır. H.1270'de (1853-1854) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Üsküdar'daki Yoğurtçu Osman Ağa ve Selami Ali Efendi adlı sıbyan mekteplerinde okuduktan sonra, Darülmualimat'a girmiş ve burayı başarıyla bitirerek diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

Tahsilini bitirdikten sonra ilk olarak yirmi yaşında 20 Ocak 1874'te 300 kuruş maaşla Üsküdar Kız Rüştîye Mektebi'nin birinci muallimeliğine atanmıştır. Bir yıl sonra zam yapılarak maaşı 475 kuruşa çıkmıştır. Ancak 13 Mart 1881'de zamlı kısım geri alınmıştır.

Mekاتب-i Rüştîye Müdürlüğü tarafından tercüme-i hâl kaydının içeriği tasdik edilmiş, Maarif Nezareti de bunu onaylamıştır. (23 Nisan 1895)⁹³.

Hayriye Hanım

Gümrük kâtiplerinden Osman Efendi'nin kızı olarak h.1289'da (1872-1873) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına Vezneciler İbtidai Mektebi'nde başlayan Hayriye Hanım, daha sonra Darülmualimat'a girmiş ve burayı başarıyla bitirerek diplomasını almıştır. Türkçe okuryazar ve Fransızca'yı konuşabilir durumdadır.

Hayriye Hanım, tahsili sonrasında 13 Şubat 1886'da on dört yaşında 240 kuruş maaşla Şehzade Kız Rüştîyesi'nin birinci muallimeliğine vekâleten atanarak memuriyete ilk adımını atmıştır. Kısa süre sonra Mayıs 1886'da 750 kuruş maaşla Edirne vilayetine bağlı Kırkkilise (Kırklareli) Sancağı Kız Rüştîye Mektebi birinci muallimeliğine nakledilmiştir. 13 Ocak 1889'da 300 kuruş maaşla Beşiktaş Kız Rüştîyesi'nde aynı göreve tayin olmuş, 13 Eylül 1889'da ise 380 kuruş maaşla Üsküdar Kız Rüştîye Mektebi birinci muallimeliğine getirilmiştir. Daha sonra 19 Ekim 1890'da aynı maaşla Üsküdar Kız Sanayi Mektebi birinci muallimeliğine atanmıştır.

Mektep müdürü tarafından Hayriye Hanım'ın tercüme-i hâl evrakının içeriği tasdik edilmiş ve Maarif Nezareti tarafından da onaylanmıştır⁹⁴.

Kâniye Hanım

Zabtiye Nezareti eski mektupçusu Tahir Efendi'nin kızıdır. H.1291'de (1874-1875) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Atpazarı Kız Rüştîyesi sonrası Darülmualimat'taki müfredat dersleri okuyarak tahsilini tamamlamıştır. Türkçe yazabilmektedir.

⁹² BOA. DH.SAİD. d, nr. 00195/00221, s.441.

⁹³ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0191, s.379.

⁹⁴ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00177, s.351.

28 Mart 1887'de on dört yaşında 664 kuruş maaşla Bursa Kız Rüştüyesi birinci muallimeliğine atanan Kâniye Hanım, dönemin maarif müdürüyle geçinemediğinden dolayı, 9 Eylül 1890'da müdürün resmi tebliği ile oradan ayrılmak zorunda kalmıştır. 13 Eylül 1890'da 420 kuruş maaşla Eyüp Kız Rüştüye Mektebi birinci muallimeliğine atanmıştır. 5 Ekim 1890'da 300 kuruş maaşla Aksaray Kız Rüştüye Mektebi ikinci muallimesi olmuştur. 19 Ekim 1891'de ise 800 kuruş maaşla Edirne Kız Rüştüyesi birinci muallimeliğine getirilmiştir.

Kâniye Hanım'ın tercüme-i hâl evrakının içeriği, Mekâtib-i Rüştüye Müdürlüğü tarafından tasdik edilmiş, Maarif Nezareti tarafından da teyit edilmiştir. (20 Nisan 1895)⁹⁵.

Kevser Hanım

Mehmed Salih Efendi'nin kızıdır, h.1291'de (1874-1875) Bulgaristan'ın Dobruca bölgesinde yer alan Kavarna kasabasında dünyaya gelmiştir. Eğitimine Mirgün Sıbyan Mektebi'nde başlamış, akabinde Mirgün Kız Rüştüyesini bitirmiş ve daha sonra Darülmualimat'a girmiştir. Burada tahsilini tamamlayarak diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

23 Ekim 1893'te yirmi yaşındayken 850 kuruş maaşla Beyrut Kız Rüştüyesi'nin birinci muallimeliğine tayin olmuştur. Maarif Nezareti ve Mekâtib-i Rüştüye Müdürlüğü tarafından tercüme-i hâli tasdik edilmiştir.

Osmanlı nüfus kâğıdı ve okul diplomaları, sicil şubesinde muhafaza altına alınmıştır. (20 Mayıs 1897)⁹⁶.

Mari Haliçkadi Haliç Hanım

Rohsi Padol Farbir'in kızı olarak r.1261'de (1845-1846) Macaristan'ın Hamberg şehrinde dünyaya gelmiştir. On yıl süre ile Viyana'da tahsil ederek diplomasını almıştır. Türkçeyi sadece konuşabilmekte, Lehçe, Almanca ve Fransızca'yı ise yazabilir durumdadır.

Osmanlı hükümeti, Kasım 1875'te Amerika'da açılan sergiye Mari Hanım'ın albüm kitaplarıyla katılmış ve onu *sanayi-i nefise madalyası* ile ödüllendirmiştir. Takdim edilen diğer bir albüm nedeniyle bu defa Avusturya imparatoru tarafından *Sanayi-i Nefise Madalyası* (Güzel Sanatlar Okulu Madalyası) ile taltif edilmiştir.

1889 yılında bir musiki albümü çıkararak Sultan II. Abdülhamit'e takdim etmiş ve bu nedenle de padişah tarafından ödüllendirilmiştir. 13 Ekim 1890'da kırk yedi yaşında 400 kuruş maaşla padişah iradesi ile Üsküdar Kız Sanayi Mektebi piyano muallimeliğine tayin edilmiştir.

Okul müdürlüğü tarafından tercüme-i hâl evrakının içeriği tasdik edilmiş ve Maarif Nezareti tarafından da teyit olunmuştur. (24 Nisan 1895)⁹⁷.

Mariko Hanım

Dilsizoğlu zevcesi Mariko Hanım, dülger (marangoz) esnafından Vasil'in kızı olarak h.1290'da (1873-1874) Ankara'da dünyaya gelmiştir. Başlangıç ilimlerini Ankara'da Rum kız mekteplerinde okumuştur. Daha sonra Tıp fakültesinin ebelik bölümüne girmiş ve 9 Aralık 1911 tarih ve 130 numaralı ebelik diplomasını almıştır. Türkçe konuşabilmekte ve Rumca okuryazar durumdadır.

⁹⁵ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00175, s.347.

⁹⁶ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00087/00213, s.422.

⁹⁷ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00059/00197, s.391.

4 Haziran 1912'de 400 kuruş maaşla Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye kararıyla ilk olarak Yanya Vilayeti'ne bağlı Premedi Kazası'nın belediye ebeliğine tayin olmuş ve 5 Temmuz 1912'de işe başlamıştır. Ancak Balkan savaşları dolayısıyla şehrin işgal edilmesi üzerine Şubat 1913'te maaşını iki taksitte alarak Preveze yoluyla İstanbul'a gelmiştir.

Okul diploması ve Osmanlı nüfus tezkeresinin onaylı sureti sicil şubesinde muhafaza edilmiştir⁹⁸.

Meliha Hanım

İbrahim Hilmi Efendi'nin kızıdır. H.1290'da (1873-1874) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Atpazarı Kız Rüştüye Mektebi ile Darümuallimat'ta tahsil ederek diplomalarını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

5 Aralık 1887 tarihinde on beş yaşında ve 80 kuruş maaşla Atpazarı Kız Rüştüyesi nakış muallimeliğine tayin edilmiş ve 13 Eylül 1889'da yine aynı maaşla Küçük Mustafa Paşa Kız Rüştüyesi nakış muallimeliği de ilave olarak uhdesine verilmiştir. Ancak 20 Eylül 1890'da bazı sebeplerden dolayı Küçük Mustafa Paşa Kız Rüştüyesi nakış muallimeliğinden istifa etmiştir.

Mekâtib-i Rüştüye Müdürlüğü tarafından Meliha Hanım'ın tercüme-i hâl evrakı tasdik edilmiş ve Maarif Nezareti tarafından da teyit edilmiştir⁹⁹.

Mesude Hanım

Edirne polis komiserlerinden Şehsuvar Bey'in kızı olarak, h.1294'te (1877-1878) Edirne'de doğmuştur. Edirne Kız İbtidai Mektebi'nde ilk eğitimini almış, akabinde kız rüştiyesine devam ederek burayı pekiyi derecede bitirmiştir. Türkçe yazabilmektedir.

Mesude Hanım, eğitimi sonrasında 24 Ağustos 1895'te Edirne Kız Rüştüye Mektebi'nin hat dersi muallimeliğine tayin olmuştur. Ancak 12 Ocak 1896'da buradan ayrılmıştır. Daha sonra 7 Eylül 1896'da 150 kuruş maaşla aynı mektebin ibtidai kısmında öğretmenliğe başlamıştır. Edirne Maarif Müdürlüğü, Mesude Hanım'ın sicil kaydındaki ifadelerin doğruluğunu tasdik etmiştir. Aynı husus, dönemin Maarif Nazırı Zühdü Paşa tarafından da onaylanmıştır. Osmanlı nüfus tezkeresi ile diplomalarının onaylı suretleri, sicil şubesinde koruma altına alınmıştır. (13 Haziran 1906)¹⁰⁰.

Muhibbe Hanım

Meşayikten merhum Mustafa Ferdi Efendi'nin kızıdır. H.1249'da (1833-1834) İstanbul'da doğmuştur. Özel öğretmenler Arapça ve Farsça okuyarak eğitim hayatına başlamış, ardından Darümuallimat'a dâhil olmuş ve diplomasını alarak buradan mezun olmuştur. Türkçeyi yazar ve Rumca'yı konuşabilir durumdadır.

13 Kasım 1875'te kırk iki yaşında 100 kuruş aylıkla Aksaray Kız Rüştüyesi nakış öğretmenliğine tayin edilerek memuriyete ilk adımını atmıştır. Daha sonra 12 Haziran 1877'de istifa ederek buradan ayrılan Muhibbe Hanım, 29 Haziran 1879'da 750 kuruş maaşla Bursa Kız Rüştüyesi birinci muallimeliğine getirilmiş ve 1 Ocak 1880'e kadar burada kalmıştır. İstifası sonrası 13 Şubat 1881'de 380 kuruş maaşla Beşiktaş Kız Rüştüyesi birinci muallimesi olmuştur. Ardından 13 Nisan 1881'de 80 kuruş ek maaşla aynı okulun nakış öğretmenliğini de üstlenmiştir.

⁹⁸ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00194/00139, s.277.

⁹⁹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00196, s.389.

¹⁰⁰ BOA. DH.SAİD. d, nr. 000133/00141, s.279.

Muhibbe Hanım, bir süre sonra 18 Kasım 1882'de 430 kuruş maaşla Darülmuallimat şubesi birinci muallimeliğine getirilmiştir. 13 Mayıs 1884'te bu sefer 600 kuruş maaşla gündüz Kız Sanayi Mektebi birinci muallimeliğine atanmıştır. 21 Nisan 1887'de aynı maaşla becayiş usulüyle Yatılı (leyli) Kız Sanayi Mektebi birinci muallimeliğine naklolmuştur. Ancak daha sonra 1 Aralık 1887'de 80 kuruş maaşla memuriyetine ilave olarak sülüs muallimeliği uhdesine verilmiştir. Ardından 380 kuruş maaşla Sultan Ahmed Kız Rüştüye Mektebi birinci muallimeliğine yine becayişle tayin olan Muhibbe Hanım, 14 Aralık 1887'de sülüs muallimeliği vazifesi dolayısıyla 20 kuruş maaş zammı almıştır.

Muhibbe Hanım'ın tercüme-i hâl evrakı, Mekâtib-i Rüştüye Müdüriyeti ve Maarif Nezareti tarafından tasdik ve teyit edilmiştir. (9 Nisan 1895)¹⁰¹.

Nadire Hanım

İshak Efendi'nin kızı olarak h.1287'de (1870-1871) Trabzon'da doğmuştur. Eğitimine İstanbul Kasımpaşa'daki kız sıbyan mektebinde başlamış, daha sonra Atpazarı Rüştüye Mektebi'nde okumuştur. Ardından Darülmuallimat'ı bitirerek diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

Nadire Hanım eğitimi akabinde daha on altı yaşındayken ikinci muallime olarak öğretmenliğe başlamıştır. İlk görev yeri ise 12 Mart 1887'de on altı yaşında 300 kuruş maaşla atandığı Nakkaş Paşa Rüştüye Mektebi'dir. Daha sonra 100 kuruş maaşla 25 Mayıs 1889'da nakış öğretmenliği de uhdesine ilave edilmiştir.

Mekâtib-i Rüştüye Müdürlüğü tarafından Nadire Hanım'ın tercüme-i hâl evrakının içeriği tasdik edilmiş, Maarif Nezareti tarafından da onaylanarak teyit edilmiştir. (23 Nisan 1895)¹⁰².

Nebiye Hanım

Ali Enver Bey'in kızı olarak h.1266'da (1849-1850) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine Sultan Ahmed Kız İbtidaisi'nde başlamış, ardından rüştüye devam etmiştir. Daha sonra Darülmuallimat'a girerek tahsilini tamamlamış ve diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

Nebiye Hanım, eğitimi tamamladıktan sonra 9 Mart 1875'te on altı yaşında 475 kuruş maaşla Şehzade Kız Rüştüyesi'nin birinci muallimi olarak memuriyete başlamış, 13 Mart 1880'de maaşının 1/5'i tenzil edilerek 380 kuruşa düşürülmüştür. 15 Şubat 1882'de maaşına 80 kuruş zam yapılarak sülüs dersi muallimeliği de uhdesine verilmiştir. Daha sonra 2 Mayıs 1882'de 420 kuruş maaşla Sultan Ahmed Kız Rüştüye Mektebi birinci muallimeliği ile sülüs muallimeliği görevine tayin edilmiştir. 13 Nisan 1885'te 40 kuruş ve 4 Aralık 1887'de 140 kuruş zam yapılarak maaşı 600 kuruşa çıkarılmış ve bu maaşla Kız Sanayi Mektebi'nin birinci muallimeliğine tayin edilmiştir.

Okul müdürlüğü, Nebiye Hanım'ın hizmetine müdavim olduğunu belirtmiş ve Maarif Nezareti tarafından da bu husus tasdik edilmiştir. (23 Nisan 1895)¹⁰³.

¹⁰¹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/00150, s.297.

¹⁰² BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0189, s.375.

¹⁰³ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0185, s.367.

Sadiye Hanım

Hacı Ali Efendi'nin kızı olarak h.1276'da (1859-1860) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine Akşemseddin İbtidai Mektebi'nde başlamış, ardından Darülmuallimat'a girmiştir. Burayı başarıyla bitirip diplomasını almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

15 Mart 1879'da yirmi yaşında 300 kuruş maaşla Eyüp Kız Rüştîye Mektebi'nin ikinci muallimesi olarak meslek hayatına başlamıştır. Yaklaşık bir yıl sonra 13 Mart 1880'de yapılan düzenleme ile maaşı 240 kuruşa düşürülmüştür. 10 Şubat 1881'de 250 kuruş maaşla Darülmuallimat şubesinin üçüncü muallimeliğine getirilmiştir. 5 Ekim 1881'de 50 kuruş zam yapılarak 300 kuruş maaşla ikinci muallimeliğe terfi etmiştir. 5 Eylül 1884'te yine zam yapılarak maaşı 340 kuruşa çıkarılmıştır.

Okul müdürlüğü ve Maarif Nezareti tarafından Sadiye Hanım'ın tercüme-i hâl evrakının içeriği onaylanmıştır. (26 Temmuz 1899)¹⁰⁴.

Safnaz Hanım

Hacı Emin Efendi'nin kızı olarak h.1270'de (1853-1854) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbîye'nin doğumhane kısmına devam ederek 6 Eylül 1884 tarihli ebe diploması almıştır.

15 Mart 1893'te 100 kuruş maaşla Mekteb-i Tıbbîye-i Mülkiye'de ebe olarak meslek hayatına başlamıştır. Okul idaresi tarafından tercüme-i hâl evrak içeriği tasdik edilmiştir. Osmanlı nüfus tezkeresi ve diplomalarının onaylı suretleri, sicil şubesinde muhafaza edilmiştir. (9 Haziran 1906)¹⁰⁵.

Şaziye Hanım

Hacı Emin Efendi'nin kızıdır. H.1273'te (1856-1857) İstanbul'da doğmuştur. Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbîye-i Şahâne'nin doğumhanesine devam ederek 24 Haziran 1885 tarihli ebe diploması almıştır.

Mezuniyeti sonrasının ilk birkaç senesinde nerede çalıştığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Şaziye Hanım, yaklaşık yedi sene sonra 15 Mart 1893'te 100 kuruş maaşla Mekteb-i Tıbbîye-i Mülkiye-i Şahane'de ebe olarak çalışmaya başlamıştır.

Şaziye Hanım'ın tercüme-i hâl evrakının içeriği, kayıtlara uygun görülerek ilgili okul idaresi tarafından onaylanmıştır. Diploması ve Osmanlı nüfus tezkeresi suretlerinin asılları tercüme-i hâl evrakıyla birlikte şube tarafından muhafaza altına alınmıştır. (10 Mayıs 1906)¹⁰⁶.

Şehver Hanım

Balıkçı esnafından Fazlı Ağa'nın kızı olarak h.1292'de (1875-1876) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İbtidai ilimleri Fındıklı'da Dereiçi adlı sıbyan mektebinde okumuştur. Ardından kadın doğum üzerine uzmanlaşmak için Mekteb-i Tıbbîye-i Şahâne'nin kıbâle mektebini bitirmiştir. Mezuniyeti sonrası yapılan imtihanı kazanarak 26 Kasım 1904'te 973 numaralı ebe diploması almıştır.

29 Mart 1906'da 400 kuruş maaş ve yasal harcırah ile Konya Vilayeti'ne bağlı Niğde Sancağı ebeliğine tayin edilmiş ve 24 Nisan 1906'da görevine başlamıştır. Şehver Hanım'ın

¹⁰⁴ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00091/00077, s.151.

¹⁰⁵ BOA. DH.SAİD. d, nr. 000139/00108, s.213.

¹⁰⁶ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00139/00109, s.215.

diploma ve Osmanlı nüfus tezkeresinin onaylı suretleri, sicil şubesinde muhafaza altına alınmıştır. (6 Şubat 1909)¹⁰⁷.

Şerife Münire Hanım

Konyalı Süleyman Beyzâde diye bilinen Hacı Mehmed Efendi'nin kızıdır. H.1267'de (1850-1851) İstanbul'da dünyaya gelmiştir.

Hafız Paşa Sibyan Mektebi'nde başladığı eğitimini Darümuallimat'tan diplomasını alarak bitirmiştir. Türkçe yazabilmektedir.

29 Ağustos 1873'te yirmi üç yaşında 200 kuruş maaşla Sultan Ahmed Kız Rüştüyesi ikinci muallimeliğine atanmıştır. 22 Kasım 1874'te 75 kuruş maaşla matematik (riyazi) muallimeliği de uhdesine verilmiştir. O tarihte okulun birinci muallimesinin ölümü üzerine 23 Ekim 1875'te 400 kuruş maaşla bu göreve getirilmiştir. 8 Mart 1876'da Atpazarı Kız Rüştüyesi birinci muallimeliğine tayin olmuştur.

Mekâtib-i Rüştüye Müdürlüğü tarafından tercüme-i ahvâl kaydının içeriği tasdik edilmiş, Maarif Nezareti de bunu onaylamıştır. (23 Nisan 1895)¹⁰⁸.

Şerife Yakute Hanım

Mehmed Ağa'nın kızı olarak h.1283'de (1866-1867) Adapazarı'nda dünyaya gelmiştir. Başlangıç ilimlerini öğrendikten sonra İstanbul'a giderek Darümuallimat'a girmiş ve 21 Ağustos 1889 tarihli diplomasını alarak mezun olmuştur.

Mezuniyeti sonrasında 2 Aralık 1889'da 200 kuruş maaşla yatılı kız sanayi mektebinde öğretmenliğe başlamıştır. 25 Ağustos 1890'da istifa ederek buradan ayrılmış ve daha sonra 5 Şubat 1891'de 300 kuruş maaşla kız rüştüyesinin birinci muallimeliğine atanmıştır.

26 Aralık 1891'de 250 kuruş maaşla yatılı kız sanayi mektebi dördüncü muallimeliğine getirilmiştir. 2 Mart 1892'de maaşına 50 kuruş zam yapılarak ikinci muallimeliğe terfi etmiştir. 13 Kasım 1895'te ise maaşı 350 kuruşa yükselmiştir. Uzun süre burada görev yapan Şerife Hanım, çeşitli sebeplerden dolayı okula devam etmediği gerekçesiyle (*adem-i devamına mebni*) Ocak 1907'de azledilmiştir. Şerife Hanım, bu duruma itiraz etmiş olmalı ki, daha sonra muallimeliğe istihdamına engel bir hali görülmediği söylenerek, ileride durumuna uygun bir öğretmenliğe tayin edilmek üzere kendisine mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir.

Şerife Hanım, oldukça başarılı bir öğretmenlik dönemi geçirmiştir. Bu nedenle 27 Ocak 1883'te *İftihar Madalyası* ile ödüllendirilmiştir.¹⁰⁹ Tayin olduğu görevlerdeki hizmetinin ilgili kayıtlara uygun olduğu belirtilen Şerife Hanım'ın diplomaları ve iftihar madalyası ile beratının tasdikli suretleri tercüme-i hâl evrakına iliştilmiş ve idare tarafından muhafaza altına alınmıştır. (26 Mayıs 1910)¹¹⁰.

¹⁰⁷ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00154/00167, s.329.

¹⁰⁸ BOA. DH.SAİD. d, nr. 0059/0192, s.381.

¹⁰⁹ İftihar Madalyası: II. Abdülhamit'in saltanatı sırasında 6 Aralık 1888'de çıkarılmıştır. Bir tarafında arma, diğer yanında define dalı arasında madalya sahibinin adı ve tarihinin yer aldığı biçimde tasarlanmıştır. Bu madalya, hükümdara sadakat gösterenlerle, ziraat, sanayi ve sanat sahasının ilerlemesine hizmet eden ve yangınlarda, bulaşıcı hastalıklar zamanında hizmeti görülenlere verilir. Altın ve gümüş olarak iki çeşidi vardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, s.38.

¹¹⁰ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00174/0013, s.233.

Zehra Hanım

İsa Efendi'nin kızı olarak h.1286'da (1869-1870) İstanbul'da doğmuştur. İbtidai ve rüştiye mekteplerinden sonra Darümuallimat'a girmiş iyi dereceli diploma almıştır. Türkçe yazabilmektedir.

13 Eylül 1887'de 350 kuruş maaşla Bursa Kız Rüştiye Mektebi ikinci muallimeliğine tayin edilmiştir. Uzun bir süre burada çalışmış ve 27 Mayıs 1892'de ayrılmıştır. Daha sonra 18 Aralık 1892'de 250 kuruş maaşla Üsküdar Kız Rüştiye Mektebi ikinci muallimeliğine atanmıştır. Bir müddet sonra maaşı 300 kuruşa çıkarılmıştır. Daha sonra da aylık 900 kuruş maaşla kız rüştiyesinin birinci muallimesi olmuştur. Tercüme-i hâl evrakı Mekâtib-i Rüştiye Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. Osmanlı nüfus tezkeresi ve diploma suretleri sicil kaydıyla beraber muhafaza edilmiştir. (11 Temmuz 1910)¹¹¹.

Zeliha Hanım

Nalburlar kethüdası Hacı Ömer Efendi'nin kızı olarak h.1251'de (1835-1836) İnebolu'da dünyaya gelmiştir. Vefa Kız İbtidai Mektebi'nde eğitim hayatına başlamış ve başlangıç ilimlerini burada tahsil etmiştir. Zeliha Hanım, daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'nin ebe sınıfına kayıt olmuş, eğitimini tamamlayarak ebe olmuştur.

Zeliha Hanım, okulunu bitirdikten sonra ilk olarak 27 Şubat 1875'te kırk bir yaşında 60 kuruş maaşla mezun olduğu okulda yani Tıbbiye-i Şahâne'de ebe olarak çalışmaya başlamıştır. Bir süre sonra maaşına iki defa zam yapılarak 130 kuruşa yükseltilmiştir.

Zeliha Hanım bu sıralarda okulda oluşturulan *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*'nde aylık 300 kuruş maaşla iki yıl hizmet etmiştir. Ancak cemiyetin lağvedilmesi üzerine buradan aldığı maaş kesilmiştir.

Mekteb-i Tıbbiye Nezareti tarafından yazılan mülahazada Zeliha Hanım'ın, düzgün bir kişilik sahibi olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı nüfus kâğıdıyla, ebe ruhsatnamesinin tasdikli suretleri, Hilal-i Ahmer'de istihdam edildiği süreyi gösteren belgeler, tercüme-i hâl evrakına ilştirilerek muhafaza altına alınmıştır. (24 Mayıs 1882)¹¹².

Sonuç

Sicil-i Ahvalde kaydı bulunan memurelerin biyografilerinin incelenmiş olduğu bu makalede, bir zamanlar sadece sıbyan mektebine gönderilen ve başka okullara gitmesine izin verilmeyen Osmanlı kadınının eğitimde aldığı mesafe ortaya çıkarılmıştır. Kadını toplum dışına iten ve aşırı bir koruma içgüdüsüne tabi tutan anlayış, uzun bir süre zarfında ve tedrici olarak değişip dönüşmüş ve Türk kadını, bugünkü konumuna çok uzun aşamalar sonrasında gelebilmiştir. Başkent İstanbul şehri, okullaşma fırsatları yönüyle bu dönüşümün lokomotif olmuştur. Başlangıçta okula gitmesine çok sıcak bakılmayan kız çocukları, bu engeli sadece kızlara mahsus okullara gidebilme iznini alarak aşmıştır. Ardından kızlar için açılan öğretmen okulunda, onlara ders verecek öğretmenlerin cinsiyeti problem teşkil etmiş ve henüz kadın öğretmen bulunmadığından ancak yaşlı erkek öğretmenlerden ders alabilmelerine izin verilmesi şeklinde bir ara yol bulunmuştur. Okuldan ilk mezun olanların, muhtelif şehir ve okullarda öğretmenliğe başlamaları, toplumdaki olumsuz bakışı ister istemez temelinden sarsmıştır. Onların vazifelerinde sergiledikleri başarı ve faaliyetlerinden dolayı aldıkları nişan ve madalyalar, diğer kadınların da cesaretlenmesini sağlamıştır.

¹¹¹ BOA. DH.SAİD. d, nr. 00174/00160, s.317.

¹¹² BOA. DH.SAİD. d, nr. 00083/00028, s.53.

Türk kadınının modernleşmesinde önemli bir basamak olan kız öğretmen okulunun açılışıyla beraber kadınlar, çok genç yaştan itibaren öğretmenlik camiasına dâhil oldular. İncelenilen memurelerden Sohumlu Fatma Hanım gibi kırk sekiz yaşında görev alanlar nadir bulunsa da İsmail Hakkı Efendi kızı Fatma Hanım, Esad Efendi kızı Fatma Hanım, Osman Efendi kızı Hayriye Hanım ve Tahir Efendi kızı Kâniye Hanım, daha on dört yaşında öğretmen olmuşlardır. İçlerinde Şerife Münire Hanım, Nebiye Hanım, Muhibbe Hanım gibileri, 1872’de ilk mezunlarını veren Darümuallimat’ı 1873-1875 yılları arasında bitirerek, okulun ikinci ve dördüncü dönem mezunu olarak öğretmen olmuşlardır. Yine içlerinden Adile Havva Hanım gibi mezun olduğu Darümuallimat’ta öğretmen yardımcısı olarak göreve başlayan, ardından okulun rik’a derslerini okutanlar da bulunmaktadır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu İstanbul’daki çeşitli kız mekteplerinde görev yapmış olmalarına rağmen, aralarında Bursa, Kastamonu ve Denizli şehirlerindeki kız okullarında öğretmenlik yapanlara da rastlanmıştır.

Araştırmamıza konu olan kadın memurların dil ve kültür özellikleri yönüyle farklılık göstermesi, onların geldikleri sosyal çevre, aile ve kültür atmosferiyle doğrudan ilgili olmuştur. Örneğin Macaristan’da doğan Mari Haliç Kadın, tahsilini Avusturya’da yapmış, Batı kültürüyle yetişmiş, Macarca, Lehçe, Almanca ve Fransızca gibi birçok dili öğrenmiştir. Osmanlı Devleti böylesi önemli bir insana bütün kapıları açmış ve nihayetinde 1875’te Amerika’da açılan sergide Mari Hanım, Osmanlı ülkesini temsil etmiştir. Zengin bir kültürel birikimi olan Mari Hanım, aynı zamanda bir kültür aktarıcısı rolü üstlenmiş ve 1890 senesinde Üsküdar Kız Sanayi Mektebinde piyano öğretmenliğine başlamıştır. Gösterdiği gayret, devlet tarafından desteklenmiş ve padişah II. Abdülhamid tarafından madalya ile ödüllendirilmiştir.

Netice olarak, kadının eğitime yönelik bütün bu pozitif gelişmelerin, devleti yönetenler ile aydınların ortak iradesinin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Aydınların kadına bakışını ise Batı ile olan temasları ve orada gördükleri şeyler etkilemiştir. Nitekim Şemseddin Sami “Kadınlar” adlı eserinde bu değişimle ilgili birçok ipucu vermiştir. Yazar, görüşlerini özetle şu şekilde ifade etmiştir: “Erkeklerle verilen eğitim yalnız kendi şahıslarında kalır, ölümleriyle yok olur. Kadınlara verilen eğitim ise çocuklarına ve gelecek nesillere de geçer. Erkekleri eğitmek, gölge veren bir ağaç dilmek, kadınlara eğitim vermek ise hem gölge hem de meyve veren bir ağaç dikmektir. Gölge, kendi eğitilmişliğinden topluma yapılacak iyilik, meyve ise yetiştirilecek eğitim görmüş çocuklardır...”¹¹³

Yazarın bu düşünceleri, kuvvetle muhtemel dönemin aydınlarının ortak görüşüydü. Kadına verilen bu değer, onun kendi başına hayata tutunmasına ve bireyselleşmesine yol açmıştır. Tanzimat’la başlayan bu gelişme seyri, Cumhuriyet’le beraber zirveye çıkmış ve Türk kadını sadece eğitim ve sağlık alanında memuriyet görevi icra etmekle kalmamış, yargıda, bürokraside ve siyasette aktif bir rol oynamış, kaymakam, valilik ve nitekim başbakanlık koltuğuna dahi oturmuştur. Bütün bu anlatılanlar, diğer alanlarda olduğu gibi kadının eğitim hakkı ve devlet dairelerinde istihdamı hususunun, Türk modernleşmesin tarihsel seyri içerisinde tekâmül ettiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakça:

Arşiv Vesikaları

Defterler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defterleri, (BOA. DH. SAİD. d.)

¹¹³ Kurt, *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi Harem’den Mektebe*, s.50.

BOA. DH. SAİD. d, nr. 0059/0194, 00088/00169, 000133/00138, 00087/00214, 0052/00199, 00090/00173, 00127/00034, 0059/0186, 0052/00175, 0059/00184, 0052/00176, 0059/00195, 0059/0190, 00139/00195, 0059/00168, 00171/00141, 00195/00221, 0059/0191, 0059/00177, 0059/00175, 00087/00213, 00059/00197, 00194/00139, 0059/00196, 000133/00141, 0059/00150, 0059/0189, 0059/0185, 0091/00077, 000139/00108, 00139/00109, 00154/00167, 0059/0192, 00174/0013, 00174/00160, 00083/00028.

Kitap ve makaleler

Akyüz Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000- M.S. 2010*, Pegem Akademi Yayınları, 17. baskı, Ankara 2010.

Aktaş Necati, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2000.

Altın Hamza, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 13, sayı 1, Elazığ 2008, ss. 271–283.

Altınöz Vuslat Devrim, “The Ottoman Women’s Movement: Women’s Press, Journals, Magazines And Newspapers From 1875 To 1923”, *Miami University Department of History Yayınlanmamış Master Tezi*, Oxford, Ohio 2003.

Canbaz Firdevs, “Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Kadın Sorunu”, *Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2005.

Çakır Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 1996.

Dulum Sibel, “Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir 2006.

Develioğlu Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.

Erdem Yasemin Tümer, Yiğit, Halime; *Bacıyân-ı Rûm’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2010.

Ergin Osman, *Türk Maarif Tarihi*, cilt: III-IV, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.

Gelişli Yücel, “Education Of Women From The Ottoman Empire To Modern Turkey”, *South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, Volume: 4, Year: 2004, pp.121 – 136.

Günaydın Nimet, “İlk Kadın Memurlar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 3, I/IV, 1 Mayıs 1967, İstanbul 1967, ss.66-68.

Güven İsmail, “Ahmed Rıza’nın Kadın Eğitimine İlişkin Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt: 31, sayı 1, Ankara 1998, ss. 147-161.

İhsanoğlu Ekmeleddin, Aydüz, Salim; “Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi” *Türkler*, C: XIV, (Editörler; Hasan Celal Güzel, Kemal

- Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.881-896.
- Kaplan Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.
- Kodaman Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1999.
- Kurnaz Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını 1839-1923*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1997.
- Kurt, Songül Keçeci; *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Harem'den Mektebe*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2011.
- Meriç Nevin, “Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Birkaç Kesit”, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pınar Yayınları, İstanbul 2000.
- Mert Talip, “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayımlanan Nizamnâmeler -I”, *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, İstanbul 2000, ss.97-111.
- Okay Cüneyt, “Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850-1900)”, *Türkler*, cilt: XIV, (Editörler; Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.41-56.
- Ortaylı İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Özger Yunus, *XIX. Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Özger Yunus, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgathlı Devlet Adamları*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Pakalın Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt: II- III, İstanbul 1993.
- Sarıyıldız, Gülden; *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi 1879-1909*, Der Yayınları, İstanbul 2004.
- Semiz Yaşar, Kuş Recai, “Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 15, Konya 2004, ss.275-295.
- Şanal, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler”, *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi*, cilt: LXVIII, sayı 253, Aralık 2004, Ankara 2005, ss.649-667.
- Şeyda, Arzu; “Kadın Eğitimi Bağlamında Hanımlara Mahsûs Gazete” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 29, Erzurum 2006, ss.279-294.

۴۹۰
۷۷

محرم حاتم مسامحه مصوم و طغی فردی افسانه بیخ کربسیر
 بیخ اکیوز فقهه طغی سزا هوسنده در سعاده ذلالت
 خصم بیخسده عرب و قاری او فرد فقهه عکره دارالعلمانه دفرلابه اذنا و انا لستدر بر طغی انا روج طغی انا

بیخ اکیوز فقهه بیخی سزالذک اونه دردند و اریز طغی ناریخده فرزندگی باشنده بیز عفسه معکر اقرای انا سزی
 نقسه معکر نقیه لکلیه بیخ اکیوز فقهه دره سزی جادو لایسه اولوز نه و انا طغی ده استغفا ایدرک بیخ اکیوز فقهه
 القی سزی رجیلک اونه ۷۷ هر لک ده بیخ اکیوز فقهه معکر برس انا کتب سزی طغی اولوز نقیه و بیخ اکیوز
 فقهه بیخی کومله اونه سکر نه و ۷۰ کالوره لکلیه ده نیا استغفا ایدرک بیخ اکیوز فقهه سکر سزی بیخ اولوز اونه درنده
 و ا سالیخ ده اوج لوز کانه عفسه معکر سکر سزی انا سزی طغی اولوز نقیه و لکلیه بیخ اکیوز فقهه سکر سزی جادو لایسه
 اونه درنده و ا سالیخ ده کانه عفسه معکر سکر سکر نقیه معکر و فی عهد و سه عاده و کوریت و بیخ اوج لوز سزی کانه سکر
 و ۶ سالیخ ده در بلوز اولوز فقهه معکر دارالعلمانه سزی طغی اولوز نقی و کوریت و بیخ اوج لوز سزی رجیلک اونه سکر نه
 و ا سالیخ ده و فی ا لوز فقهه معکر سالیخ کتی معکر اولوز نقی و کوریت و بیخ اوج لوز درده سزی رجیلک کوری سکر نه
 و ا سالیخ ده معکر سکر لوز لای قریضای کتی معکر اولوز نقیه معکر سالیخ کتی معکر اولوز نقیه معکر سالیخ کتی معکر
 اونه سکر نه و ا سالیخ ده کانه عفسه معکر سکر معکر و فی عهد و سه عاده و کوریت ایدرک کانه اوج لوز کانه عفسه معکر
 سکر لکلیه انا کتب سزی معکر اولوز نقیه هر سالیخ کتی معکر اولوز نقیه کوری کتی معکر اولوز نقیه کوری کتی معکر
 سکر معکر معکر اولوز کانه عفسه اوزر نه کوری عفسه سکر ایدرک

مکاشه سکر
 سکر

Ek-2- Muhibbe Hanım'ın Sicil Kaydı, (BOA. DH. SAİD. d. nr.0059/0150).